Traducere din engleză de
Dana Ligia ilin

Introducere

Amos Oz este vocea bunului-simţ care se înalţă peste confuzia, peste bălmăjeala mincinoasă şi isterică a vorbăriei mondiale din jurul conflictelor actuale. În limpezimea strălucită a eseului „Cum să lecuieşti un fanatic“, el analizează încâlcitele rădăcini istorice care produc floarea hidoasă a violenţei, răsădită fără încetare. Ne pune în faţă natura fanatismului, evoluţia lui. Nu oferă un panaceu.

Dar ne convinge pe deplin de caracterul conflictului israelo-palestinian: „Nu război religios, nu război între culturi, nu nepotrivirea a două tradiţii, ci pur şi simplu o dispută legată de proprietatea funciară, a cui este casa“. Şi nu şovăie să afirme, bazându-se pe viziunea şi pe integritatea lui politico-morală, că această dispută poate fi soluţionată. „Între dreptate şi dreptate“ este o soluţie realistă, şi autorul pledează pentru necesitatea de a ne gândi la lucrurile esenţiale trebuincioase unor oameni aflaţi în anumite situaţii ca să poată începe să definească şi să respecte spaţiul fiecăruia. Umorul ironic cu care luminează problemele vitale face ca totul să fie şi mai grăitor.

Nadine Gordimer

Cum să lecuieşti un fanatic

Aşadar, cum să lecuieşti un fanatic? Una e să vânezi o mână de fanatici prin munţii din Afganistan, şi cu totul alta e să lupţi cu fanatismul. Mă tem că nu prea mă pricep la găbjirea fanaticului din munţi, dar am ceva idei despre natura fanatismului şi despre felul în care poate fi, dacă nu lecuit pe deplin, măcar ţinut în frâu. Atacul suferit de America pe 11 septembrie n-a însemnat doar o înfruntare între sărăcie şi bogăţie. Înfruntarea dintre sărăcie şi bogăţie este una dintre cele mai grave probleme ale lumii, dar am diagnostica greşit aceste atacuri teroriste dacă am crede că nu este vorba decât despre săracii care se iau de bogaţi. Nu intră în joc doar „cei care au“ şi „cei care n-au“. Dacă situaţia ar fi atât de simplă, ar trebui mai degrabă să ne aşteptăm la un atac din partea Africii, cea mai săracă,
asupra Arabiei Saudite şi a ţărilor din Golf, producătoarele de petrol, cele mai bogate. Nu, aceasta este o bătălie între fanatici, care cred că scopul – orice scop – scuză mijloacele, şi noi, ceilalţi, care credem că viaţa este un scop, nu un mijloc. E o luptă între cei care cred că dreptatea – indiferent ce înţeleg ei prin asta – este mai importantă decât viaţa, şi aceia dintre noi care credem că viaţa este mai presus de multe alte valori, convingeri sau credinţe. Criza mondială actuală din Orientul Mijlociu, din Israel/ Palestina, nu este provocată de valorile islamului. Nu este provocată de mentalitatea arabilor, aşa cum trâmbiţează unii rasişti, nici vorbă de aşa ceva. Este vorba despre străvechea înfruntare dintre fanatism şi pragmatism. Dintre fanatism şi pluralism. Dintre fanatism şi toleranţă. Ceea ce s-a petrecut pe 11 septembrie nu a avut de-a face nici măcar cu problema dacă America este bună sau rea, dacă este sau nu hidos capitalismul, sau dacă globalizarea ar trebui sau nu să înceteze. Acolo a fost ideea fanatică tipică: dacă eu cred că un lucru e rău, îl nimicesc, împreună cu tot ce e în jur.

Fanatismul este mai vechi decât islamismul, mai vechi decât creştinismul, mai vechi decât orice stat sau guvern sau sistem politic, mai vechi decât orice ideologie sau credinţă din lume. Fanatismul este, din păcate, o componentă omniprezentă a firii omeneşti, o genă malignă, dacă putem să-i zicem aşa. Delictele celor care aruncă în aer clinicile americane în care se practică avortul, ale celor care incendiază moscheile şi sinagogile din Europa nu se deosebesc de cele comise de Osama bin Laden decât din punct de vedere al proporţiilor, nu al naturii lor. Fără îndoială, 11 septembrie a stârnit pretutindeni tristeţe, furie, consternare, şoc, melancolie, dezorientare şi, da, unele reacţii rasiste – antiarabe şi antimusulmane. Cine şi-ar fi închipuit că secolul XX va fi urmat de secolul al XI-lea?

Faptul că am crescut la Ierusalim m-a făcut expert în fanatism comparat. Ierusalimul copilăriei mele, în anii ’40, era plin de indivizi care se proclamau profeţi, mântuitori şi Mesia. Chiar şi astăzi unul din doi locuitori ai Ierusalimu-lui – bărbat sau femeie – deţine propria formulă pentru mântuirea imediată. Toţi afirmă – şi citez aici un vers celebru dintr-un cântec vechi – că au venit la Ierusalim ca să-l înalţe şi să fie înălţaţi de el. În realitate, unii dintre ei – evrei, creştini şi musulmani, socialişti, anarhişti, reformatori ai lumii – au venit la Ierusalim nu atât ca să-l înalţe, nu atât ca să fie înălţaţi de el, cât ca să fie crucificaţi sau să-i crucifice pe ceilalţi, sau ambele. Există o tulburare mentală aparte, o maladie psihică atestată numită „sindromul Ierusalim“. Oamenii vin la Ierusalim, trag cu nesaţ în plămâni aerul de munte minunat de pur şi, deodată, li se pune pata să dea foc unei moschei, unei biserici sau unei sinagogi. Sau pur şi simplu îşi aruncă hainele de pe ei, se cocoaţă pe o stâncă şi se apucă să facă profeţii. Nimeni nu-i bagă în seamă. Chiar şi în

zilele noastre, în Ierusalimul actual, la fiecare coadă din staţia de autobuz conversaţia poate în orice clipă să se transforme într-o dezbatere aprigă, şi oameni care nu se cunosc deloc se iau la ceartă pe tema politicii, moralei, strategiei, istoriei, identităţii, religiei şi a adevăratelor intenţii ale lui Dumnezeu. Cei care participă la astfel de seminare stradale se contrazic în privinţa politicii şi teologiei, a binelui şi răului, în vreme ce-şi croiesc drum cu coatele către începutul cozii. Toţi răcnesc, nimeni nu ascultă. În afară de mine. Eu ascult uneori; aşa îmi câştig pâinea cea de toate zilele.

Şi totuşi, mărturisesc că, pe când nu eram decât un ţânc din Ierusalim, eram şi eu întru totul un mic fanatic intoxicat de propagandă. Mulţumit de mine, şovin, orb şi surd la orice idee diferită de puternicul curent evreiesc, sionist, din acea vreme. Eram un puşti care dădea cu pietre, un puşti din Intifada evreiască. De fapt, primele cuvinte din limba engleză pe care le-am învăţat, în afară de *yes* şi *no*, au fost *British*, *go home!* – asta strigam pe când aruncam cu pietre în patrulele engleze din Ierusalim. şi, ca să vedeţi ironia istoriei, în romanul *Pantera din subterane*, din 1995, povestesc cum băiatului, căruia i se zice Proffy, îi dispar – cel puţin până la un punct – fanatismul, şovinismul, şi e schimbat aproape deplin în decurs de două săptămâni, printr-o senzaţie – o nuanţă – de relativism. Întâmplarea face ca el să se împrietenească, în taină, cu unul dintre duşmani – un sergent din poliţia britanică, foarte blând şi cu capul în nori. Cei doi, băiatul şi sergentul, se întâlnesc pe furiş şi se învaţă unul pe celălalt engleza şi ebraica. Iar băiatul descoperă că femeile nu au coarne şi copite despicate, o revelaţie aproape la fel de şocantă pentru el ca descoperirea că englezii şi arabii nu au coarne şi copite despicate. Aşadar, într-un fel, băiatul capătă simţul ambivalenţei, capacitatea de a se lepăda de gândirea lui de tipul „laie ori bălaie“. Aceasta însă, evident, se plăteşte: până la sfârşitul micului roman nu mai e copil, e un mic matur, o fărâmă de adult. O mare parte din bucuria, fascinaţia, ardoarea şi simplitatea vieţii s-au pierdut pe vecie. şi, după toate, i se mai agaţă şi o tinichea de coadă, foştii lui prieteni îi zic trădător. Îmi permit să citez o pagină şi jumătate de la începutul cărţii *Pantera din subterane*[*], deoarece cred că aici îmi exprim cel mai bine părerea despre fanatism:

[*] *Panther in the Basement*, traducere de Nicholas de Lange, Vintage, Londra, 1997. (N. a.)

De mai multe ori am fost numit trădător. Prima dată aveam doisprezece ani şi un sfert şi trăiam într-un cartier de la marginea Ierusalimului. Era vacanţa de vară, cu aproape un an înainte ca englezii să plece din ţară şi statul Israel să se nască din convulsiile războiului.

Într-o dimineaţă, au apărut pe peretele casei noastre, chiar sub geamul de la bucătărie, aceste cuvinte, scrise gros cu vopsea neagră: PROFFY BOGED SHAFEL. „Proffy e un trădător josnic.“ Cuvântul *shafel*, „josnic“, a ridicat o problemă care mă interesează şi acum, când scriu această poveste. Un trădător poate fi şi altfel decât josnic? Dacă nu, de ce Chita Reznik (i-am recunoscut scrisul) s-a ostenit să adauge cuvântul „josnic“? şi dacă da, în ce condiţii trădarea nu e josnică?

Mi se zicea Proffy de când eram de-o şchioapă. Era prescurtarea de la Profesor, îmi spuneau aşa din cauza obsesiei mele de a cerceta cuvintele. (Continui să iubesc cuvintele. Îmi place să le adun, să le înşir, să le amestec, să le răstorn, să le combin. Aşa cum fac cu monedele şi cu bancnotele cei care iubesc banii, şi cum fac cu cărţile de joc împătimiţii jocului.)

Tata a văzut ce scrie sub fereastra bucătăriei când a ieşit să ia ziarul, la şase şi jumătate. La micul dejun, pe când ungea cu gem de zmeură o felie de pâine neagră, a înfipt brusc

cuţitul în borcanul cu gem, aproape până la plăsele, şi a zis cu vocea lui calmă: „Ce surpriză plăcută! Ce-a mai pus la cale Înălţimea Sa, de ni s-a făcut această onoare?“

Mama a zis: „Nu te lua de el de dimineaţă, e rău destul că se iau de el tot timpul ceilalţi copii“.

Tata era îmbrăcat în haine kaki, ca majoritatea bărbaţilor din cartierul nostru, în vremea aceea. Avea gesturile şi vocea cuiva care are dreptate absolută. În vreme ce râcâia de pe fundul borcanului o grămăjoară lipicioasă de gem de zmeură şi o întindea egal pe cele două jumătăţi ale feliei de pâine, a zis:

„Adevărul e că aproape toată lumea abuzează acum de cuvântul «trădător». Dar ce înseamnă trădător? Da, sigur. Un om lipsit de onoare. Un om care, în taină, pe la spate, pentru te miri ce avantaj discutabil, ajută duşmanul să facă rău poporului său. Sau să-i vatăme familia şi prietenii. E mai mârşav ca un ucigaş. Mănâncă tot oul, rogu-te. Scrie în ziar că în Asia sunt oameni care mor de foame“.

Mai departe, în roman, cititorul va descoperi că această caracterizare era complet greşită: doar cel care iubeşte poate deveni trădător. Trădarea nu este opusul iubirii, ci una dintre numeroasele ei opţiuni. Eu cred că trădătorul este cel care se schimbă, din punctul de vedere al celor care nu se pot schimba, şi nu vor să se schimbe, şi urăsc schimbarea, şi nu pot concepe schimbarea, cu excepţia faptului că vor să te schimbe pe tine. Cu alte cuvinte, în ochii fanaticului trădător este oricine se schimbă. şi asta e o alegere tare grea, între a deveni fanatic şi a deveni trădător. Se poate spune că pentru fanatic a nu fi fanatic înseamnă, într-o oarecare măsură şi într-un anumit fel, a fi trădător. Eu am ales, aşa cum o să vedeţi în *Pantera din subterane*.

M-am numit expert în fanatism comparat. Nu e nici o glumă. Dacă auziţi de vreun institut sau vreo facultate care înfiinţează o secţie de fanatism comparat, îmi depun aici candidatura pentru un post de cadru didactic. Ca vechi locuitor al Ierusalimului, ca fanatic pocăit, simt că sunt cel mai potrivit pentru această muncă. Poate că a sosit vremea ca la toate institutele şi universităţile să se ţină măcar câteva cursuri de fanatism comparat, pentru că îl întâlneşti pretutindeni. Nu înţeleg prin aceasta doar manifestările evidente de fundamentalism şi fanatism. Nu mă refer numai la acei fanatici evidenţi, cei pe care îi vedem la televizor, acolo unde mulţimi isterice ameninţă cu pumnii aparatul de filmat, strigând lozinci în limbi pe care nu le înţelegem. Nu, fanatismul este aproape peste tot, şi formele lui mai calme, mai civilizate sunt în jurul nostru şi poate că şi în noi. Îi ştiu prea bine pe duşmanii fumatului, care te-ar arde de viu dacă ai aprinde o ţigară în preajma lor! Îi ştiu prea bine pe vegetarienii care te-ar mânca de viu pentru că mănânci carne! Îi ştiu prea bine pe pacifişti, unii dintre colegii mei din Mişcarea „Pace Acum“**, care mi-ar trage bucuroşi un glonţ în scăfârlie pentru că susţin o strategie puţin diferită pentru pacea cu palestinienii! Departe de mine gândul că oricine se pronunţă împotriva unui lucru e fanatic. şi nici nu sugerez că oamenii care au opinii ferme ar fi fanatici. Nu spun decât că sămânţa fanatismului zace întotdeauna în sentimentul superiorităţii categorice, pacostea multor secole. Evident, răul are grade diferite. Chiar dacă este neclintit în dreptatea lui, un ecologist militant face foarte puţin rău în comparaţie cu un adept al pogromurilor sau cu un terorist. şi totuşi, toţi fanaticii sunt foarte atraşi de kitsch, îl gustă din plin. În cele mai multe cazuri, fanaticii nu ştiu să numere decât până la unu, doi e o cifră prea mare pentru ei. Însă veţi constata că, tot în cele mai multe cazuri, fanaticii sunt cât se poate de sentimentali: preferă să simtă, nu să gândească, şi sunt neobişnuit de interesaţi de propria moarte. Dispreţuiesc această lume şi abia aşteaptă să o schimbe pe „rai“. Însă raiul lor este conceput de obicei ca fericirea veşnică de la sfârşitul filmelor de doi bani.

** Shalom Achshav, organizaţie pacifistă israeliană, înfiinţată în 1978. (N. tr.)

Am vă spun acum o poveste; se ştie că-mi plac digresiunile, tot timpul mă abat de la subiect. Unui prieten şi coleg foarte drag inimii mele, minunatul romancier israelian Sammy Michael, i s-a întâmplat odată ceea ce ni se întâmplă din când în când unora dintre scriitori, o călătorie foarte lungă cu maşina până în alt oraş cu un şofer care i-a ţinut predica obişnuită despre necesitatea absolută ca noi, evreii, să-i ştergem pe arabi de pe faţa pământului. Sammy l-a ascultat şi, în loc să ţipe: „Vai, ce om îngrozitor! Sunteţi nazist, fascist?“, s-a hotărât să procedeze altfel. L-a întrebat: „şi cine credeţi că ar trebui să-i omoare pe arabi?“ şoferul a zis: „Ce vreţi să spuneţi? Noi! Evreii israelieni! Trebuie! Nu avem de ales, uitaţi-vă numai ce ne fac în fiecare zi!“ „Dar cine anume credeţi că ar trebui să facă treaba asta? Poliţia? Sau armata? Sau poate pompierii? Sau echipele medicale? Cine să o facă?“ şoferul s-a scărpinat în cap şi a răspuns: „Cred că sarcina ar trebui să se împartă egal între noi toţi, fiecare dintre noi ar trebui să ucidă câţiva dintre ei“. Sammy Michael, jucându-şi în continuare rolul, a zis: „Bine, să spunem că vi se repartizează un anumit bloc din oraşul în care v-aţi născut, Haifa, şi bateţi la toate uşile, sau sunaţi, întrebând: «Scuzaţi-mă, domnule sau doamnă, sunteţi cumva arab/arăboaică?», şi dacă răspunsul este «da», îl/o împuşcaţi. Apoi, când aţi terminat de verificat apartamentele şi sunteţi pe cale să plecaţi spre casă, chiar când vă întoarceţi spre ieşire“, a continuat Sammy, „auziţi undeva, la etajul patru al blocului de care vă ocupaţi, plânsetul unui sugar. Vă întoarceţi şi îl împuşcaţi pe bebeluş? Da sau nu?“ A urmat un moment de tăcere, după care şoferul i-a spus lui Sammy Michael: „Sunteţi un om foarte crud, să ştiţi“. Povestea aceasta este foarte semnificativă, pentru că fanaticul are o fire foarte sentimentală şi, în acelaşi timp, complet lipsită de imaginaţie. şi acest lucru îmi dă uneori speranţa, chiar dacă e foarte firavă, că injectarea unui strop de imaginaţie îl poate face pe fanatic să se simtă stingherit. Nu e un leac rapid, nu e un tratament rapid, dar poate fi de folos.

Conformismul şi uniformitatea, nevoia de a-şi avea locul în societate şi dorinţa de a-i face pe toţi ceilalţi să aibă acelaşi loc s-ar putea să fie cele mai răspândite – dacă nu chiar cele mai periculoase – forme de fanatism. Amintiţi-vă o secvenţă din acel film minunat scris şi jucat de trupa Monty Python, *Viaţa lui Brian*, în care Brian îi spune mulţimii de viitori discipoli: „Sunteţi cu toţii indivizi!“, şi mulţimea strigă într-un glas: „Suntem indivizi!“, în afară de unul care spune sfios, cu un firicel de voce: „Nu, eu nu sunt“, şi toţi ceilalţi se stropşesc la el. De fapt, după ce am spus că uniformitatea şi conformismul sunt forme uşoare, dar răspândite, ale fanatismului, trebuie să adaug că adesea cultul personalităţii, idealizarea conducătorilor politici şi religioşi, adorarea persoanelor în vogă pot reprezenta alte forme de fanatism. Seco-lul XX pare să fi excelat în ambele direcţii. Pe de o parte regimuri totalitare, ideologii ucigaşe, şovinism agresiv, forme violente de fundamentalism religios, pe de altă parte idolatrizarea universală a unei Madonna sau a unui Maradona. Cel mai grav aspect al globalizării este, poate, infantilizarea omenirii – „grădiniţa globală“ plină de jucării şi dispozitive ingenioase, de prăjituri şi acadele. Până la mijlocul secolului al XIX-lea, cu câţiva ani încolo sau încoace – în funcţie de ţară şi de continent –, dar, în mare, până prin secolul al XIX-lea, pentru majoritatea oamenilor din cele mai multe părţi ale lumii existau cel puţin trei lucruri sigure: unde voi trăi, cum am să-mi câştig pâinea şi ce se va petrece cu mine după moarte. Până acum aproximativ 150 de ani, aproape tot omul ştia că o să trăiască în locul în care a venit pe lume, sau pe undeva prin preajmă, poate în satul vecin. Tot omul ştia că îşi va câştiga pâinea cea de

toate zilele aşa cum şi-au câştigat-o şi părinţii lui, sau aproape la fel. şi oricine ştia că, dacă se poartă cum se cuvine, după moarte va merge într-o lume mai bună. Secolul XX a zdruncinat şi, adesea, a distrus de-a binelea aceste certi-tudini şi altele. Pierderea acestor certitudini elementare se pare că a dus la o jumătate de secol îndopată de ideologie, urmată de o jumătate de secol cumplit de egoistă, hedonistă şi dominată de dispozitive ingenioase. Pentru curentele ideologice din prima jumătate a ultimului secol, mantra era „Mâine va fi o zi mai bună – haideţi să strângem astăzi cureaua; haideţi să le impunem altora sacrificii, aşa încât copiii noştri să poată trăi ca-n sânul lui Avram“. Cândva, pe la mijlocul acelui secol, ideea a fost înlocuită de cea a fericirii imediate, nu doar celebrul drept de a trudi pentru atingerea fericirii, ci iluzia actuală, larg răspândită, că fericirea se vinde la magazin şi tot ce ai de făcut e să ajungi destul de bogat ca să ţi-o poţi cumpăra. Noţiunea de „fericire veşnică“, iluzia fericirii durabile, este de fapt un oximoron. Ori linie dreaptă, ori vârf. Fericirea veşnică nu mai e fericire, aşa cum un orgasm veşnic nu mai e orgasm.

Esenţa fanatismului este dorinţa de a-i sili pe ceilalţi să se schimbe. Obişnuita tendinţă de a-l face pe vecin mai bun, de a schimba obiceiurile partenerului de viaţă, de a-ţi manevra copilul sau de a-ţi aduce fratele pe calea cea bună, în loc să-i laşi în legea lor. Fanaticul este o făptură care debordează de generozitate. Fanaticul este un mare altruist. Adesea, fanaticul este mai interesat de tine decât de el însuşi. Vrea să-ţi salveze sufletul, vrea să te mântuiască, vrea să te scoată din robia păcatelor, greşelilor, fumatului, credinţei sau lipsei de credinţă, vrea să-ţi îmbunătăţească alimentaţia sau să te vindece de năravul băuturii ori al votării cu cine nu trebuie. Fanaticului îi pasă foarte mult de tine; fie că stă atârnat de gâtul tău, pentru că te iubeşte la nebunie, fie îţi sare la beregată, în cazul în care se dovedeşte că nu poţi fi mântuit. Oricum, din punct de vedere topografic, atârnarea de gâtul tău sau săritul la beregată sunt aproape acelaşi gest. Într-un fel sau altul, fanaticul este mai interesat de tine decât de sine, pentru simplul motiv că sinele lui este foarte redus, sau chiar inexistent. Domnul Osama bin Laden şi cei de teapa lui nu urăsc Occidentul, şi cu asta basta. Nu e aşa de simplu. Eu cred mai degrabă că vor să vă mântuiască; vor să vă elibereze – să ne elibereze – de valorile noastre hidoase, de materialism, de pluralism, de democraţie, de libertatea cuvântului, de emanciparea femeilor… Toate acestea, susţin fundamentaliştii islamici, sunt foarte, foarte nocive pentru sănătatea dumneavoastră. Ţinta directă a lui bin Laden o fi fost ea reprezentată de New York sau de Madrid, dar scopul lui era să-i transforme pe musulmanii moderaţi, pragmatici, în credincioşi „adevăraţi“, în musulmani de felul lui. După părerea lui bin Laden, Islamul a fost minat de „valorile americane“ şi, ca să aperi Islamul, nu e destul să izbeşti Occidentul de să-i sune apa-n cap, trebuie în cele din urmă să-l converteşti. Pacea va domni doar atunci când lumea va fi convertită nu la islamism, ci la cea mai fundamentalistă şi fioroasă şi rigidă formă de islamism. Asta o să vă facă mult bine. În esenţă, Osama bin Laden vă iubeşte; în mintea lui, pe 11 septembrie s-a săvârşit o faptă de iubire. A făcut-o pentru binele dumneavoastră, vrea să vă schimbe, vrea să vă mântuiască.

Foarte des, asta începe în familie. Fanatismul începe acasă. Începe exact cu foarte răspândita dorinţă fierbinte de a face o rudă iubită să se schimbe, pentru binele ei. Începe cu dorinţa fierbinte de a se sacrifica pentru un vecin adorat; începe cu nevoia de a-i spune propriei odrasle „Trebuie să ajungi ca mine, nu ca maică-ta“, sau „Trebuie să ajungi ca mine, nu ca taică-tău“, sau „Te rog să ajungi altfel decât părinţii tăi“. Sau, între soţi, „Trebuie să te schimbi, să gândeşti ca mine, altfel căsnicia noastră se duce de râpă“. De foarte multe ori începe cu nevoia de a trăi prin intermediul altcuiva. De a renunţa la tot, ca să te dedici înfloririi depline a altcuiva sau bunăstării generaţiei următoare. Sacrificiul de

sine implică de cele mai multe ori culpabilizarea oribilă a beneficiarului şi duce astfel la manipularea sau chiar controlarea lui. Dacă ar trebui să aleg între cele două mame tipice din celebrul banc evreiesc – mama care îi zice copilului „Te omor dacă nu mănânci tot din farfurie“, sau cea care zice „Mă omor dacă nu mănânci tot din farfurie“ –, aş alege probabil răul cel mai mic. Adică, să nu golesc farfuria şi să mor, decât să nu golesc farfuria şi să port toată viaţa în cârcă povara vinovăţiei.

Haideţi să vedem acum rolul sinistru al fanaticilor şi al fanatismului în conflictul dintre Israel şi Palestina, dintre Israel şi o mare parte din lumea arabă. Lupta dintre Israel şi Palestina este, în esenţă, altceva decât un război civil dintre două segmente ale aceleiaşi populaţii, ale aceluiaşi popor sau ale aceleiaşi culturi. Nu este un conflict intern, ci internaţional. Asta e bine, întrucât conflictele internaţionale sunt mai uşor de rezolvat decât cele interne – confruntări religioase, între clase, între valori. Am spus „mai uşor“, n-am spus „uşor“. În esenţă, lupta dintre evreii israelieni şi arabii palestinieni nu este un război religios, deşi fanaticii din ambele tabere se străduiesc din răsputeri să-l transforme în aşa ceva. În realitate, nu este altceva decât un conflict teritorial, pe problema sfâşietoare „Al cui este pământul?“. Este un conflict sfâşietor între dreptate şi dreptate, între două pretenţii foarte solide şi foarte convingătoare asupra aceleiaşi ţări cât palma. Nu război religios, nu război între culturi, nu nepotrivirea a două tradiţii, ci pur şi simplu o dispută legată de proprietatea funciară, a cui este casa. şi eu cred că există rezolvare.

Cu moderaţie şi prudenţă, sunt convins că imaginaţia poate sluji ca leac parţial şi limitat al fanatismului. Sunt convins că un om capabil să-şi imagineze ce anume implică ideile sale atunci când vine vorba despre bebeluşul care plânge la etajul patru îşi poate pierde un strop din fanatism, ceea ce înseamnă o oarece ameliorare. Mi-aş dori să vă pot spune în acest moment că literatura este soluţia, pentru că ea conţine un antidot al fanatismului, injectează imaginaţie în cititori. Mi-aş dori să pot prescrie, pur şi simplu: citiţi literatură, şi vă veţi vindeca de fanatism. Din păcate, nu-i atât de simplu. Din păcate, de-a lungul istoriei, multe poezii, multe poveşti şi piese au fost folosite pentru a aţâţa ura şi sentimentul superiorităţii naţionaliste. Există totuşi şi unele lucrări literare care cred că pot ajuta, într-o anumită măsură. Nu pot face minuni, dar pot fi de folos. Shakespeare poate ajuta mult. La el, orice manifestare de extremism, orice cruciadă orbească, orice formă de fanatism sfârşeşte fie în tragedie, fie în comedie. Fanaticul nu ajunge niciodată mai fericit sau mai mulţumit; sau moare, sau ajunge de râsul lumii. Asta e o vaccinare preţioasă. şi Gogol poate fi de folos: citindu-l pe Gogol, ne dăm seama cât de ridicol de puţine lucruri ştim, chiar şi atunci când suntem sută la sută convinşi că avem dreptate. Gogol ne învaţă că nasul poate deveni un duşman cumplit, chiar un duşman fanatic, şi ne putem trezi că hăituim cu fanatism propriul nas. Nu e rea deloc lecţia. Kafka este un bun învăţător în această privinţă, deşi sunt sigur că nu i-a trecut vreodată prin cap ideea de a sluji drept învăţătură împotriva fanatismului. Kafka ne arată că există întuneric şi mister şi batjocură chiar şi atunci când credem că n-am făcut nimic rău. Asta ajută. (şi dacă ar fi momentul potrivit, aş vorbi mai pe larg despre Kafka şi Gogol şi legătura – subtila legătură – pe care o simt între ei, dar rămâne pe altă dată.) şi William Faulkner poate să ajute. Poetul israelian Yehuda Amichai exprimă toate acestea mai bine decât aş putea nădăjdui să o fac eu, când spune „Acolo unde avem dreptate nu poate creşte nici o floare“. E un vers foarte folositor. Aşadar, într-o oarecare măsură, unele opere literare pot să ajute, dar nu toate.

şi, dacă promiteţi să nu luaţi drept literă de evanghelie ceea ce urmează, pot să vă spun că, măcar în principiu, cred că am inventat leacul fanatismului. Simţul umorului este un medicament grozav. N-am văzut în viaţa mea vreun fanatic care să aibă simţul umorului,

nici vreo persoană cu simţul umorului care să devină fanatică, în afară de cazul în care şi-a pierdut simţul umorului. Fanaticii sunt adesea sarcastici. Unii dintre ei sunt plini de sarcasm, dar nu au umor. Umorul conţine capacitatea de a râde de tine însuţi. Umorul este relativism, umorul este capacitatea de a te vedea aşa cum s-ar putea să te vadă ceilalţi, umorul este capacitatea de a înţelege că, indiferent câtă dreptate ai şi cât de crunt ai fost nedreptăţit, există o latură a vieţii care e întotdeauna amuzantă. Cu cât ai mai multă dreptate, cu atât eşti mai amuzant. şi, de altfel, puteţi fi un israelian mulţumit de sine, sau un palestinian mulţumit de sine, sau oricine mulţumit de sine, câtă vreme aveţi simţul umorului sunteţi parţial imun la fanatism. Dacă aş putea să umplu nişte capsule cu simţul umorului şi să conving popoare întregi să înghită pilulele mele de umor, imunizând toată lumea împotriva fanatismului, aş putea candida într-o bună zi la premiul Nobel pentru medicină, nu pentru literatură. Dar fiţi atenţi la mine! Însăşi ideea de a vârî simţul umorului în capsule, însăşi ideea de a-i face pe alţii să înghită pilulele mele de umor, pentru binele lor, scoţându-i astfel din necaz, este deja contaminată de un pic de fanatism. Aveţi mare grijă, fanatismul se ia foarte uşor, mai uşor ca orice virus. E uşor să vă infectaţi de fanatism chiar şi când încercaţi să-l înfrângeţi sau să-i ţineţi piept. E de-ajuns să citiţi un ziar sau să vă uitaţi la ştirile de la televizor ca să vedeţi cât de uşor devin oamenii fanatici ai antifanatismului, antifundamentalişti habotnici, cruciaţi antijihad. Până la urmă, chiar dacă nu putem învinge fanatismul, poate că reuşim măcar să-l ţinem un pic în frâu. Cum ziceam, capacitatea de a râde de noi înşine este un leac parţial; capacitatea de a ne vedea aşa cum ne văd alţii este alt leac. Este de ajutor şi capacitatea de a trăi situaţii în care se poate întâmpla orice, ba chiar capacitatea de a învăţa să savurăm situaţiile în care se poate întâmpla orice, de a învăţa să ne bucurăm de diversitate. Nu predic un relativism moral total, departe de mine acest gând. Încerc doar să amplific capacitatea de a ne imagina în locul celuilalt. La toate nivelurile, la cel mai obişnuit nivel, să ne închipuim pur şi simplu că suntem în locul celuilalt. Să ne punem în locul celuilalt atunci când ne certăm, să ne punem în locul celuilalt atunci când ne plângem de ceva, să ne punem în locul celuilalt tocmai în momentele în care ni se pare că avem dreptate deplină. Chiar şi atunci când avem sută la sută dreptate şi celălalt vede lucrurile complet greşit este util să ne punem în locul lui. De fapt, facem asta tot timpul. În ultimul meu roman, *Aceleaşi ape*, este vorba despre vreo şapte persoane care trăiesc în diferite părţi ale lumii şi între care există o comunicare aproape mistică. Simt ceea ce simt celelalte, comunică permanent între ele, telepatic, cu toate că sunt împrăştiate în cele patru zări.

Capacitatea de a trăi situaţii în care se poate întâmpla orice este, teoretic, la îndemâna oricui: de exemplu, scrierea unui roman implică, printre alte feluri de trudă, necesitatea de a te trezi în fiecare dimineaţă, de a bea o cană de cafea şi de a începe să te pui în locul altcuiva. Ce s-ar întâmpla dacă aş fi ea, şi ce s-ar întâmpla dacă dumneavoastră aţi fi el. şi, pe fundalul meu personal, în povestea vieţii mele şi a familiei mele, nu pot să nu mă gândesc foarte des că, printr-o mică schimbare a genelor mele, sau a împrejurărilor legate de părinţii mei, aş putea fi un el sau o ea, aş putea fi un colonist evreu din Cisiordania, aş putea fi un extremist ultraortodox, aş putea fi un evreu oriental într-o ţară din Lumea a Treia; aş putea fi oricine. Aş putea fi unul dintre duşmanii mei. Faptul că îmi închipui aceasta este întotdeauna util. Acum multă vreme, pe când eram copil, preaînţeleapta mea bunică mi-a explicat în vorbe foarte simple diferenţa dintre evreu şi creştin – nu dintre evreu şi musulman, ci dintre evreu şi creştin. „Uite“, a spus ea, „creştinii cred că Mesia a fost cândva aici şi va reveni, cu siguranţă, într-o bună zi. Evreii susţin că Mesia încă n-a venit. şi din cauza asta“, a spus bunica mea, „din cauza asta a fost atâta mânie, atâta persecuţie, vărsare de sânge, ură… De ce?“ a zis ea. „De ce nu poate toată lumea să

aştepte, pur şi simplu? Dacă Mesia vine şi zice «Salutare, mă bucur să vă văd din nou», evreii vor fi siliţi să-şi recunoască greşeala. Pe de altă parte, dacă Mesia vine şi zice «Bună ziua, mă bucur să vă cunosc», întreaga lume creştină va trebui să le ceară scuze evreilor. Între acea clipă şi acum“, a spus înţeleapta mea bunică, „să trăim şi să-i lăsăm şi pe ceilalţi să trăiască.“ Era complet imună la fanatism. Cunoştea secretul adaptării la situaţiile în care se poate întâmpla orice, la conflictele nerezolvate, la faptul că oamenii sunt diferiţi între ei.

Am spus la început că fanatismul porneşte adesea de acasă. Voi încheia spunând că şi an-tidotul se găseşte acasă, practic la îndemâna noastră. Nici un om nu e o insulă, spunea John Donne, dar eu îndrăznesc să adaug, cu sfială: nici un bărbat şi nici o femeie nu sunt insule, ci suntem cu toţii peninsule, pe jumătate legaţi de continent, pe jumătate întorşi spre ocean – o jumătate legată de familie, prieteni, cultură, tradiţie, ţară, popor, sex, limbă şi multe altele, şi cealaltă jumătate dorind să fie lăsată în pace să se uite la ocean. Cred că ar trebui să ni se îngăduie să rămânem peninsule. Orice sistem social şi politic care ne transformă într-o insulă donneană, prefăcând restul omenirii în duşman sau rival, este monstruos. Dar, în acelaşi timp, orice sistem social, politic, ideologic care vrea să ne transforme pe fiecare într-o simplă moleculă a continentului este tot o monstruozitate. Condiţia peninsulei este condiţia corectă a omului. Asta suntem şi meritǎm să rămânem aşa. Prin urmare, se poate spune că în fiecare casă, în fiecare familie, în fiecare condiţie umană, există de fapt o relaţie între nişte peninsule, şi am face bine să ne amintim aceasta înainte de a încerca să-i schimbăm pe ceilalţi, să-i facem să se răsucească, să-l punem pe cel de alături să se întoarcă spre noi, când el are nevoie, în realitate, să privească o vreme oceanul. Lucrul acesta este adevărat şi în cazul grupurilor sociale, al culturilor, al civilizaţiilor, al popoarelor şi, da, al israelienilor şi al palestinienilor. Nici unul dintre ei nu este insulă şi nici unul dintre ei nu poate să se contopească deplin cu celălalt. Aceste două peninsule trebuie să fie legate între ele şi, în acelaşi timp, trebuie să fie lăsate în voie. ştiu că este un mesaj neobişnuit în aceste zile de violenţă, furie, războinare, fundamentalism, fanatism, rasism, dezlănţuite în Orientul Mijlociu şi în alte părţi. Simţul umorului, capacitatea de a ne pune în locul celuilalt, capacitatea de a recunoaşte calitatea de peninsulă a fiecăruia dintre noi ne pot apăra cel puţin parţial de gena fanatismului care zace în fiecare dintre noi.

Între dreptate şi dreptate

Care sunt băieţii buni? Asta vrea să ştie întotdeauna, mai întâi de toate, orice european plin de intenţii bune, orice european de stânga, orice european intelectual, orice european liberal. Care sunt ăia buni din film şi care sunt ăia răi. Din acest punct de vedere, cu Vietnamul a fost simplu: vietnamezii erau victimele, americanii erau ăia răi. Tot aşa şi cu apartheidul: îţi dădeai seama imediat că apartheidul e o crimă, şi era dreaptă lupta pentru drepturile civile, pentru eliberare şi egalitate, pentru demnitatea umană. Încleştarea dintre colonialism şi imperialism, pe de o parte, şi victimele colonialismului şi imperialismului, pe de altă parte, pare destul de limpede – îi poţi deosebi pe cei buni de cei răi. Când ajungem la bazele conflictului israeliano-arab, şi mai ales ale celui israeliano-palestinian, lucrurile nu mai sunt atât de simple. şi tare mă tem că nu vă voi da totul mură-n gură, zicând: iată, aceştia sunt îngerii, aceştia sunt diavolii; nu trebuie decât să-i sprijiniţi pe îngeri, şi binele va învinge răul. Conflictul israeliano-palestinian nu e un western. Nu e o luptă între bine şi rău, ci o tragedie în cel mai vechi şi precis sens al cuvântului: o încleştare între dreptate şi dreptate, o încleştare între o revendicare foarte puternică, profundă şi convingătoare, şi alta foarte diferită, dar nu mai puţin convingătoare, nu mai puţin puternică, nu mai puţin umană.

Palestinienii sunt în Palestina pentru că Palestina este patria poporului palestinian, unica lui patrie. Aşa cum Olanda este patria olandezilor, sau Suedia, patria suedezilor. Evreii israelieni sunt în Israel pentru că nu există altă ţară din lume pe care evreii, ca popor, să o poată numi patrie. Ca indivizi da, însă nu ca popor, nu ca naţiune. Palestinienii au încercat, călcându-şi pe inimă, să trăiască în alte ţări arabe. Au fost respinşi, uneori chiar umiliţi şi persecutaţi de aşa-zisa familie arabă. Au fost făcuţi să conştientizeze în cel mai dureros mod „palestinianismul“ lor; n-au fost acceptaţi de libanezi sau de sirieni, de egipteni sau de irakieni. Au fost siliţi să înveţe pe pielea lor că sunt palestinieni şi că aceasta este singura ţară căreia îi aparţin. Într-un fel ciudat, evreii şi palestinienii au avut o experienţă istorică destul de asemănătoare. Evreii au fost izgoniţi din Europa; părinţii mei au fost izgoniţi din Europa acum vreo şaptezeci de ani. Aşa cum palestinienii au fost întâi izgoniţi din Palestina şi apoi din ţările arabe, sau aproape la fel. Când tata era copil, în Polonia, străzile din Europa erau pline de graffiti: „Evreilor, căraţi-vă în Palestina!“, sau chiar mai rău: „Jidani împuţiţi, căraţi-vă în Palestina!“ Când tata a mers din nou în Europa, după cincizeci de ani, zidurile erau acoperite de noi graffiti: „Evreilor, căraţi-vă din Palestina!“

Oameni din Europa îmi tot trimit invitaţii minunate să petrec un weekend idilic într-o staţiune splendidă împreună cu parteneri palestinieni, colegi palestinieni, omologi palestinieni, ca să ne cunoaştem, să ne simpatizăm, să stăm la taclale la o cafea, aşa încât să înţelegem că nici unul dintre noi nu are coarne şi copite des-picate – şi problema o să dispară. Aceasta se
bazează pe ideea europeană sentimentală, larg răspândită, că orice conflict este, în esenţă, o simplă neînţelegere. O mică terapie de grup, un strop de consiliere matrimonială, şi toată lumea trăieşte fericită până la adânci bătrâneţi. Ei bine, mai întâi iată o veste proastă pentru domniile voastre: unele conflicte sunt foarte reale; sunt mult mai grave decât o simplă neînţelegere. Acum iată şi vestea senzaţională: nu există vreo neînţelegere esenţială între arabii palestinieni şi evreii israelieni. Palestinienii vor ţara pe care o numesc Palestina. Au motive foarte solide ca să o dorească. Evreii israelieni vor exact aceeaşi ţară,

din exact aceleaşi motive, ceea ce asigură o înţelegere perfectă între cele două părţi şi o imensă tragedie. Râuri de cafea băute împreună nu ar putea şterge tragedia celor două popoare care revendică – şi eu zic că pe drept – aceeaşi ţărişoară, ca fiind singura lor patrie din întreaga lume. Aşa că e minunat băutul cafelei împreună, şi sunt cu totul de acord, mai ales dacă este cafea arăbească, infinit mai bună decât cea israeliană. Dar băutul cafelei nu poate rezolva problema. Nu avem nevoie doar de cafea şi de o mai bună înţelegere. Ceea ce ne trebuie este un compromis dureros. În Europa, cuvântul „compromis“ are o reputaţie proastă. Mai ales printre tinerii idealişti, în ochii cărora compromisul este întotdeauna oportunism, ceva necinstit, ceva laş şi dubios, un semn al lipsei de integritate. Nu şi în vocabularul meu. Pentru mine, cuvântul „compromis“ înseamnă viaţă. Iar opusul compromisului nu este idealismul, nu este devoluţia; opusul compromisului este fanatismul şi moartea. Avem nevoie de compromis. De compromis, nu de capitulare. Un compromis înseamnă că poporul palestinian nu va trebui niciodată să îngenuncheze; şi nici evreii israelieni.

Voi prezenta natura acestui compromis, dar trebuie să vă spun de la început că el va fi foarte dureros – pentru că ambele popoare îşi iubesc ţara, şi ambele popoare, evreii israelieni şi arabii palestinieni, au în această ţară rădăcini istorice şi sufleteşti la fel de adânci, chiar dacă diferite. Una dintre componentele acestei tragedii, unul dintre aspectele ei oarecum ironice este faptul că mulţi evrei israelieni nu pricep cât de adâncă este legătura emoţională a palestinienilor cu acest pământ. şi mulţi palestinieni nu reuşesc să priceapă cât de adâncă este legătura emoţională a evreilor cu acelaşi pământ. Iar această înţelegere se instalează în mod dureros, ca un proces dureros pentru ambele naţiuni. De ambele părţi, este un drum pavat cu visuri spulberate, iluzii sfărâmate, nădejdi rănite, lozinci sforăitoare din trecut.

Am activat multă vreme în mişcarea israeliană „Pace Acum“. De fapt, am militat pentru pacea israelo-palestiniană mult înainte de fondarea mişcării, în 1978. În 1967, imediat după Războiul de şase Zile, am fost printre primii şi foarte puţinii israelieni care au susţinut ideea de a negocia viitorul teritoriilor Cisiordania şi Gaza nu cu Iordania sau cu Egiptul, ci cu conducerea palestiniană şi, da, cu OEP, care pe atunci nu accepta nici măcar să pronunţe cuvântul „Israel“. A fost o experienţă ciudată. În acel moment a fost compromisă mişcarea.

Dar trebuie să fie foarte clar că mişcarea isra-eliană pentru pace nu a fost sora geamănă a mişcărilor pacifiste europene sau americane din timpul războiului din Vietnam sau de după aceea. Nu credem că dacă Israelul se retrage din teritoriile ocupate totul se va rezolva peste noapte. Nici nu avem convingerea simplistă că Israelul este eroul negativ, şi cu siguranţă nu este singurul erou negativ din povestea aceasta. Militäm pentru pace, dar nu neapărat pentru Palestina. Suntem foarte nemulţumiţi de conducerea palestiniană. În ceea ce mă priveşte, sunt la fel de nemulţumit de conducerea palestiniană pe cât sunt de cea israeliană. şi am să revin asupra acestui lucru mai încolo. Dar contradicţia dintre noi şi unele mişcări pentru pace europene este mai profundă. Eu am fost pe front de două ori, prima dată ca rezervist într-o unitate de tancuri pe frontul egiptean, în Sinai, în 1967, şi a doua oară pe frontul sirian, în războiul din 1973. A fost cea mai cumplită experienţă din viaţa mea, însă nu mi-e ruşine că am luptat în aceste două războaie. Nu sunt pacifist în sensul sentimental al cuvântului. Dacă aş simţi din nou că există riscul real ca ţara mea să fie ştearsă de pe faţa pământului, iar poporul meu măcelărit, aş lupta din nou, deşi sunt bătrân. Dar aş lupta doar în cazul unei chestiuni de viaţă şi de moarte, sau dacă aş crede că există cineva care încearcă să facă din mine sau din cel de alături un sclav. N-aş lupta niciodată – prefer să fiu aruncat în închisoare – pentru cucerirea unor teritorii străine. N-aş

lupta niciodată pentru un dormitor în plus al naţiunii. N-aş lupta niciodată pentru locuri sfinte. N-aş lupta niciodată pentru aşa-zisele interese naţionale. Dar m-aş lupta, şi încă din răsputeri, pentru viaţă şi pentru libertate, pentru nimic altceva.

Ei, asta ar putea crea o prăpastie între mine şi pacifistul european obişnuit, care susţine că răul suprem din lume este războiul. În vocabularul meu războiul este îngrozitor, dar cel mai mare rău nu el este, ci agresiunea. Dacă în 1939 întreaga lume, în afară de Germania, ar fi susţinut că războiul este cel mai mare rău de pe lume, Hitler ajungea până acum stăpânul Universului. Aşadar, când identifici o agresiune trebuie să lupţi cu ea, indiferent de unde vine. Dar numai pentru viaţă şi libertate, nu pentru anexarea de teritorii sau de resurse.

Când am creat formula „faceţi pace, nu dragoste“, evident că nu predicam împotriva dragostei. Încercam doar, într-o oarecare măsură, să elimin talmeş-balmeşul sentimental larg răspândit, pace şi iubire şi frăţie şi milă şi iertare şi îngăduinţă şi toate cele, care îi face pe oameni să creadă că nu trebuie decât să aruncăm armele, şi lumea va deveni imediat un loc încântător, plin de iubire. În ce mă priveşte, cred că iubirea este un lucru rar. Cred – cel puţin aşa îmi spune propria experienţă – că un om poate iubi zece persoane. Dacă este foarte generos, poate iubi douăzeci de persoane. Dacă e al naibii de norocos, poate fi iubit de douăzeci de persoane. Dacă cineva îmi spune că iubeşte America Latină, sau Lumea a Treia, afirmaţia e prea superficială ca să fie semnificativă. Aşa cum se plângea cu multă vreme în urmă interpretul unui cântec foarte cunoscut: „Nu e destulă dragoste ca să ajungă pentru toată lumea“. Nu cred că iubirea este virtutea prin care se rezolvă problemele internaţionale. Ne trebuie alte virtuţi. Ne trebuie simţul dreptăţii, dar şi bun-simţ; ne trebuie imaginaţie, o mare capacitate de a ne pune în locul celuilalt, uneori de a intra în pielea lui. Ne trebuie capacitatea raţională de a face compromisuri şi, uneori, sacrificii şi concesii, dar nu e nevoie să ne sinucidem de dragul păcii. „Mă omor ca să fii fericit.“ Sau „Vreau să te omori pentru că aşa voi fi fericit“. şi aceste două atitudini nu sunt diferite; ele sunt mai apropiate decât credeţi.

După părerea mea, opusul războiului nu este iubirea, opusul războiului nu este mila, opusul războiului nu este generozitatea sau frăţia, sau iertarea. Nu, opusul războiului este pacea. Popoarele trebuie să trăiască în pace. Dacă apuc să văd statul Israel şi statul Palestina trăind uşă-n uşă, ca nişte vecini cumsecade, fără nedreptate, exploatare, vărsare de sânge, teroare sau violenţă, voi fi mulţumit, chiar dacă nu va domni iubirea. şi, aşa cum ne aminteşte poetul Robert Frost, „Gardurile bune fac vecini buni“.

Unul dintre aspectele care îngreunează deose-bit de mult lucrurile este faptul că acest conflict dintre israelieni şi palestinieni, dintre israelieni şi arabi opune, în esenţă, două victime. Două victime ale aceluiaşi tiran. Europa – care a colonizat lumea arabă, a exploatat-o, a umilit-o, i-a călcat în picioare cultura, a dominat-o şi a folosit-o ca teren de joacă al imperialismului – este aceeaşi Europă care i-a discriminat pe evrei, i-a persecutat, i-a hărţuit şi, în cele din urmă, i-a asasinat în masă, într-un genocid fără precedent. Aţi putea crede că între două victime răsare pe dată solidaritatea – ca, de exemplu, în poezia lui Bertolt Brecht. Însă în viaţa reală unele dintre cele mai grave conflicte sunt tocmai cele dintre două victime ale aceluiaşi tiran. Între doi copii ai unui părinte nemilos nu există obligatoriu iubire. Adesea, fiecare vede în celălalt exact imaginea părintelui nemilos.

Tocmai aşa stau lucrurile nu numai între israelieni şi palestinieni, ci şi între evrei şi arabi. Fiecare dintre părţi se uită la cealaltă şi vede imaginea asupritorilor din trecut. În literatura arabă contemporană, chiar dacă nu peste tot (şi aici îmi exprim o rezervă; nu am acces la literatura arabă decât în traducere), evreul, mai ales evreul israelian, apare adesea ca o prelungire a Europei din trecut – albă, sofisticată, colonizatoare, tiranică, violentă,

lipsită de inimă. Evreii sunt descrişi ca acei colonialişti care au venit din nou în Orientul Mijlociu, deghizaţi de această dată în sionişti, ca să tiranizeze, să colonizeze şi să exploateze. Foarte frecvent, arabii – chiar şi unii scriitori arabi sensibili – nu ne văd aşa cum suntem cu adevărat noi, evreii israelieni – o ceată de refugiaţi şi de supravieţuitori pe jumătate isterizaţi, bântuiţi de coşmaruri cumplite, traumatizaţi nu numai de Europa, ci şi de modul în care am fost trataţi în ţările arabe şi islamice. Jumătate din populaţia Israelului e compusă din oameni izgoniţi din ţări arabe şi islamice. Israelul este, în realitate, o mare tabără de refugiaţi. Cu toate că jumătate dintre noi sunt, de fapt, refugiaţi evrei din ţări arabe, arabii nu ne văd aşa; ei ne văd ca pe o prelungire a colonialismului. Tot aşa, noi, evreii israelieni, nu-i vedem pe arabi, şi în special pe palestinieni, aşa cum sunt ei de fapt: victime ale unor secole de tiranie, exploatare, colonialism şi umilire. Nu, îi vedem ca pe autori de pogromuri şi nazişti care s-au înfăşurat în *kaffiyeh****, şi-au lăsat mustăţi şi s-au înnegrit la soare, dar se ţin de aceeaşi veche distracţie, tăierea beregatei evreilor. Pe scurt, sunt bucăţică ruptă din vechii
tirani. Din acest punct de vedere, ambele părţi plutesc într-o ignoranţă profundă: nu în privinţa scopurilor politice, ci a fundalului istoric, a traumelor profunde ale celor două victime.

*** Eşarfă tradiţională, de obicei din bumbac, cu care bărbaţii arabi îşi înfăşoară capul, folosită în climatul arid pentru a proteja de soare şi praf. (N. tr.)

Mulţi ani am criticat aspru mişcarea naţională palestiniană. Unele motive sunt istorice, altele nu. În principal, i-am criticat pe cei din mişcarea naţională palestiniană că nu înţeleg cât de adevărată este legătura evreilor cu teritoriul Israelului. Că nu îşi dau seama că Israelul modern nu este produsul unei acţiuni colonialiste, sau, cel puţin, că nu spun asta poporului lor. Adaug imediat că sunt la fel de necruţător şi cu generaţii întregi de sionişti israelieni care n-au reuşit să-şi bage în cap ideea că există un popor palestinian, un popor în carne şi oase, cu drepturi reale şi legitime. Aşadar, ambele conduceri trecute şi, da, prezente sunt vinovate pentru că fie nu au înţeles tragedia, fie nu au vorbit despre ea popoarelor lor.

Ei bine, nu cred într-un acces de iubire reciprocă între Israel şi Palestina. Nu mă aştept ca, după ce se va găsi vreo formulă magică, cei doi antagonişti să se îmbrăţişeze şiroind de lacrimi, într-o scenă dostoievskiană a împăcării între fraţi care au fost multă vreme învrăjbiţi – „Of, frăţioare, mă vei putea ierta vreodată, cum am putut fi atât de crud, ia tot pământul, cui îi pasă de pământ, nu vreau decât să mă iubeşti“. Din păcate, nu mă aştept la nimic de soiul acesta. Nu mă aştept nici la o lună de miere. Mai degrabă mă aştept la un divorţ echitabil între Israel şi Palestina. şi divorţurile nu sunt niciodată fericite, chiar şi atunci când sunt destul de echitabile. Tot rănesc, tot sfâşie. Cu atât mai mult acest divorţ anume, care va fi foarte special, pentru că soţii divorţaţi vor trăi pe veci în aceeaşi casă. Nici unul nu se mută. şi, apartamentul fiind foarte mic, trebuie să decidă care ia dormitorul mare şi care-l ia pe cel mic, şi cum îşi împart sufrageria; apartamentul fiind atât de mic, trebuie să facă nişte aranjamente speciale cu baia şi bucătăria. Foarte incomod. Dar mai bine decât iadul pe pământ în care trăim acum cu toţii, în ţara aceasta pe care o iubim. O ţară în care, în fiecare zi, bărbaţi, femei şi copii palestinieni suferă persecuţii, hărţuială, umilinţe, privaţiuni din partea nemilosului guvern militar israelian. O ţară în care poporul israelian este terorizat zilnic de redutabilele atacuri teroriste care răpun, fără deosebire, civilii – bărbaţi, femei, prunci, copii de şcoală, cumpărătorii dintr-

un mall. Orice este preferabil acestor lucruri! În special un divorţ echitabil. şi poate că, în cele din urmă, după ce realizăm divorţul dureros şi echitabil, prin crearea a două state împărţite, în mare, conform realităţii demografice – nu mă apuc acuma să desenez harta, dar vă pot spune în două vorbe că aceste hotare trebuie să fie, în esenţă, cele de dinainte de 1967, cu unele modificări făcute de comun acord şi cu unele aranjamente speciale pentru disputatele locuri sfinte din Ierusalim –, după ce divorţul s-a încheiat şi s-au trasat hotarele, cred că israelienii şi palestinienii nu vor întârzia să treacă peste ele ca să bea o cafea împreună.

Acela va fi momentul potrivit pentru a bea împreună o cafea. Ba mai mult, prevăd că la puţină vreme după ce va fi transpusă în realitate soluţia împărţirii vom fi în stare să ne gătim împreună mesele în bucătăria micuţă, înţelegând prin aceasta că vom crea o economie comună. Poate că o piaţă comună a Orientului Mijlociu. Poate că o monedă a Orientului Mijlociu. Pot să le garantez un singur lucru europenilor: conflictul nostru din Orientul Mijlociu o fi el du-reros şi sângeros şi crud şi stupid, dar nu vom avea nevoie de o mie de ani ca să creăm în Orientul Mijlociu un echivalent pentru euro. Vom merge mai repede ca dumneavoastră şi vom vărsa mai puţin sânge decât aţi vărsat. Prin urmare, în loc să vă uitaţi de sus la noi – evrei şi arabi tâmpiţi, cruzi, fanatici, extremişti, violenţi –, n-ar strica să fiţi mai atenţi când ne faceţi semn de dojană cu degetul. Istoria noastră sângeroasă va fi mai scurtă decât istoria dumneavoastră sângeroasă. ştiu că e foarte riscant să faci profeţii când eşti de pe meleagurile mele. E mare înghesuială de profeţi pe-aici. Dar îndrăznesc să prezic că nu vom petrece sute de ani măcelărindu-ne între noi, ca în tradiţia europeană consacrată. Vom merge mai iute. Cât de iute? Tare aş vrea să vă pot răspunde. Nu subestimez niciodată miopia şi prostia conducerii politice din amândouă părţile. Dar se va întâmpla.

În plus, primul pas, hotărâtor, trebuie să fie soluţia bistatală. Israelul trebuie să se retragă pe poziţia iniţială israeliană din 1948 şi chiar dinainte, de la începuturi: recunoaştere în schimbul recunoaşterii, stat deplin în schimbul unui stat deplin, independenţă în schimbul independenţei, securitate în schimbul securităţii. Bună vecinătate în schimbul bunei vecinătăţi, respect în schimbul respectului. În ceea ce o priveşte, conducerea palestiniană trebuie să se întoarcă spre poporul ei şi să afirme în fine, sus şi tare, ceva ce nu a reuşit niciodată să pronunţe, şi anume că Israelul nu este un accident al istoriei, că Israelul nu este o intruziune, că Israelul chiar este patria evreilor israelieni – indiferent cât de dureros ar fi acest lucru pentru palestinieni. Tot aşa cum noi, evreii israelieni, trebuie să afirmăm sus şi tare că Palestina este patria poporului palestinian, oricât de supărător ne-ar putea părea acest lucru.

Cea mai grea parte a conflictului israeliano-arab, a conflictului israeliano-palestinian, nu este acum, ci a fost în acei mulţi ani, în multele decenii în care fiecare dintre cele două părţi nu putea nici măcar să rostească numele celeilalte. Când palestinienii şi alţi arabi nu reuşeau să pronunţe cuvântul murdar „Israel“. Îl numeau „entitatea sionistă“, „creaţia artificială“, „intruziunea“, „infecţia“, „Al Daula al-Maz’ouma“ – „statul artificial“ sau „făptura artificială“. Foarte multă vreme, numeroşi arabi şi majoritatea palestinienilor au susţinut că Israelul e un soi de expoziţie mobilă. Dacă protestau destul de tare, lumea urma să ia Israelul şi să-l transplanteze altundeva, poate în Australia, sau pe alte coclauri. Tratau Israelul ca pe un vis urât, un *koshmar*; dacă se frecau bine la ochi, Israelul avea să dispară. Tratau Israelul ca pe o mâncărime trecătoare; dacă se scărpinau oleacă, avea să treacă. şi chiar au încercat de câteva ori – chiar de mai multe ori – să termine cu Israelul prin forţa militară. N-au reuşit, şi au fost foarte supăraţi din cauza eşecului. Dar în acea vreme nici israelienii nu erau mai breji. Nici noi nu eram în stare să pronunţăm limpede

cuvintele „poporul palestinian“. Recurgeam la eufemisme, cum ar fi „localnicii“ sau „locuitorii arabi ai ţării“. Eram mai panarabici decât regimul lui Nasser, în Egipt, pentru că dacă eşti panarabic nu mai există problema palestiniană. Lumea arabă este uriaşă. Mulţi ani noi, israelienii, am fost orbi la faptul că poporul palestinian nu putea să-şi afle un cămin nici măcar în ţările arabe. Nu voiam să vedem sau să auzim aşa ceva.

Vremurile acelea au trecut. Fiecare dintre cele două popoare ar trebui acum să priceapă că celălalt este real; şi majoritatea oamenilor din ambele părţi ştiu acum că ceilalţi n-o să plece. Chestia asta le cade bine? Nici vorbă. Momentul de faţă este fericit? Ba deloc. E un moment dureros. Mai degrabă este, pentru ambele părţi, cam ca atunci când te trezeşti la spital, după somnul provocat de anestezie, şi descoperi că ţi-a fost amputat un membru. şi trebuie să vă spun că acesta este un spital prost, şi doctorii nu sunt prea grozavi, iar cele două familii din afara sălii de operaţie se bălăcăresc între ele şi îi bălăcăresc şi pe doctori. Iată imaginea Orientului Mijlociu în acest moment. Dar toată lumea ştie măcar că operaţia este inevitabilă, toată lumea ştie acum că ţara va trebui să fie împărţită cumva în două state naţionale. O ţară care va fi predominant – nu exclusiv, ci predominant – evreiască, deoarece evreii au dreptul să fie majoritari într-o ţărişoară care, după retragerea israeliană, va fi probabil cât o treime din suprafaţa unui comitat britanic. Dar acesta va fi locul recunoscut de evreii israelieni, de întreaga lume, chiar şi de vecini, ca patria noastră. Însă preţul trebuie să fie acelaşi drept pentru poporul palestinian. Vor avea o patrie, care va fi chiar mai mică decât Israelul, dar va fi un cămin, căminul lor.

Totuşi, mai urgentă decât problema hotarelor, decât problema locurilor sfinte disputate, mai urgentă decât orice altceva este problema tragediei refugiaţilor palestinieni din 1948. Acei oameni care şi-au pierdut casele şi, în unele cazuri, şi-au pierdut patria, au pierdut totul în timpul războiului israelian de independenţă din 1948. Vinovăţia – sau marea parte a vinovăţiei în privinţa acestei tragedii – este foarte controversată. Există istorici israelieni moderni care învinovăţesc Israelul. Presupun că în câţiva ani, în cele din urmă – şi sper să apuc ziua aceea –, vor exista şi istorici arabi moderni care să învinovăţească guvernele arabe din acea vreme. Dar, indiferent cine este vinovat şi în ce măsură, problema este de primă urgenţă. Toţi refugiaţii palestinieni care nu au casă, loc de muncă şi ţară în care să trăiască trebuie să primească locuinţă, loc de muncă şi paşaport. Israelul nu-i poate primi, cel puţin nu în număr foarte mare. Dacă o face, va înceta să fie Israel. Însă Israelul trebuie să participe la găsirea soluţiei şi să accepte o parte a răspunderii pentru această tragedie – cu toate că gradul răspunderii este o chestiune foarte speculativă şi, probabil, foarte subiectivă. Însă o parte a răspunderii apasă pe umerii Israelului. Restul se împarte între conducerea pales-tiniană din 1947 şi guvernele arabe din 1948. Israelul trebuie să ajute la reaşezarea refugiaţilor în viitoarea Palestină – adică Cisiordania şi Gaza, sau altundeva. Desigur, Israelul este perfect îndreptăţit să ridice problema unui milion de evrei refugiaţi din ţările arabe, care şi-au pierdut casa şi tot avutul în urma războiului din 1948. Aceşti evrei nu vor să se întoarcă în ţările arabe. Dar şi ei au lăsat acolo tot ce aveau – în Irak, Siria, Yemen, Egipt, nordul Africii, Iran şi Liban – când au fost practic aruncaţi afară din aceste ţări, uneori brutal. Deci, toate aceste lucruri trebuie puse în rânduială.

Dacă aş fi prim-ministrul Israelului nu aş semna nici un tratat de pace care nu rezolvă problema refugiaţilor palestinieni, reaşezându-i în statul Palestina, deoarece orice rezoluţie care nu se ocupă de problema refugiaţilor este o bombă cu explozie întârziată. Nu numai din raţiuni morale, ci şi din raţiuni egoiste, legate de securitatea Israelului, această problemă umană şi naţională trebuie să fie rezolvată în cadrul procesului de pace actual. Din fericire, nu vorbim despre întreaga Africă sau despre India. Vorbim despre câteva sute de mii de case şi de locuri de muncă. În prezent nu toţi refugiaţii palestinieni

sunt fără casă şi fără ţară. Dar cei care se află în această situaţie zac în lagărele de refugiaţi, în condiţii inumane – problema lor este problema mea. Dacă nu se găseşte o soluţie pentru aceşti oameni, Israelul nu va avea parte de pace şi linişte, chiar dacă ajunge la un acord cu vecinul său.

Vreau să propun primul proiect mixt pe care trebuie să-l iniţieze evreii israelieni şi arabii palestinieni după ce se va fi săvârşit divorţul lor şi va fi fost transpusă în fapt soluţia bistatală. Acest proiect, pentru care nu ar trebui să acceptăm ajutor extern şi în care ambele naţiuni ar trebui să investească egal, dolar pentru dolar, trebuie să fie un monument comun care să reflecte prostiile, tâmpeniile noastre din trecut. Adică, toată lumea ştie că atunci când tratatul de pace va fi încheiat, în fine, poporul palestinian va căpăta mult mai puţin decât ar fi putut căpăta acum cincizeci şi cinci de ani, acum cinci războaie, acum 150 000 de morţi, ai noştri şi ai lor. Păcat că atitudinea liderilor palestinieni din 1947-1948 a fost fanatică, părtinitoare, rigidă, păcat că nu au acceptat rezoluţia ONU din noiembrie 1947 în privinţa împărţirii teritoriului. Dar şi conducerea israeliană trebuie să contribuie la monumentul prostiei, pentru că noi, israelienii, am fi putut face un târg mult mai bun, mult mai convingător dacă nu eram atât de aroganţi, dacă nu ni s-ar fi urcat pute-rea la cap, dacă eram mai puţin egoişti şi mai puţin lipsiţi de imaginaţie după victoria militară din 1967.

Aşadar, ambele naţiuni vor trebui să şadă şi să cugete profund la trecutele greşeli comune. Totuşi, avem o veste bună, aceea că blocajul cognitiv a dispărut. Dacă s-ar face acum un refe-rendum sau un sondaj de opinie de la ţărmul Mediteranei până la râul Iordan, întrebând pe fiecare, indiferent de religie, statut social, politică, paşaport sau lipsa paşaportului – tot omul –, nu care i-ar părea soluţia dreaptă, nu ce i-ar plăcea să vadă, ci ce crede că se va întâmpla până la urmă, presupun că 80% ar spune: „despărţirea şi soluţia bistatală“. Unii ar adăuga pe dată: „şi cu asta se va sfârşi totul, şi va fi o nedreptate strigătoare la cer!“ În ambele tabere vor fi din cei care spun asta. Dar, cel puţin, cei mai mulţi ştiu acum. Vestea bună este că, zic eu, ambele popoare, evreii israelieni şi arabii palestinieni, şi-au depăşit conducătorii, pentru prima dată într-un secol. Când, în cele din urmă, în ambele părţi se va ridica un lider vizionar şi va spune: „Gata! Asta e! Visurile biblice – visaţi-le sănătoşi, visuri dinainte de ’47, visuri de după ’67, închipuiri de tot soiul, visaţi cât poftiţi, nimeni nu cenzurează închipuirile. Dar realitatea este, în mare, în liniile din 1967“. Câteva palme de pământ mai încolo sau mai încoace, prin consens. şi o formulă deschisă pentru disputatele locuri sfinte, pentru că acolo este posibil doar un aranjament lipsit de rigiditate. În momentul în care liderii ambelor părţi vor fi gata să spună aceasta, vor descoperi că ambele popoare, cu inima grea, sunt pregătite să o facă. Deloc fericite, dar gata să o facă. Mai pregătite decât oricând. Pregătite în sensul dur, pregătite prin suferinţă şi vărsare de sânge, dar pregătite.

Vreau să mai spun un singur lucru. Ce puteţi face dumneavoastră? Ce pot face liderii de opinie? Ce pot face europenii? Ce pot face toţi cei neimplicaţi în problemă, în afară de a clătina din cap şi a zice „Vai, ce nenorocire!“? Păi, ar fi vreo două lucruri, poate trei. Mai întâi, liderii de opinie din Europa au prostul obicei de a face semn cu degetul, dojenitor, ca o demodată directoare de şcoală din epoca victoriană, către una sau cealaltă dintre părţi: „Cum de nu vă crapă obrazul de ruşine?“ Mult prea des găsesc în ziarele din diferite ţări europene lucruri în-grozitoare despre Israel sau lucruri îngrozitoare despre arabi şi despre islamism. Lucruri naive, lucruri obtuze, lucruri ipocrite. Nu mai sunt european în nici un alt sens în afară de durerea părinţilor şi străbunilor mei, care a imprimat în genele mele sentimentul unei iubiri neîmpărtăşite faţă de Europa. Însă, dacă aş fi european, aş avea grijă să nu fac nimănui semn de mustrare cu degetul. În loc să dojenesc, zicându-le în fel

şi chip israelienilor sau palestinienilor, aş face tot ce-mi stă în putere ca să ajut ambele părţi, pentru că ambele sunt în pragul celei mai dureroase decizii din istoria lor. Pentru israelieni, renunţarea la teritoriile ocupate, desfiinţarea majorităţii coloniilor vor însemna nu numai ciuntirea imaginii despre sine şi confruntarea cu un grav dezacord şi scindare interne. Ele vor reprezenta şi un mare risc pentru securitate, nu din partea Palestinei, ci a unor viitoare forţe arabe extremiste – acestea ar putea, la un moment dat, să folosească teritoriul palestinian pentru lansarea unui atac împotriva Israelului, care după retragere va avea la mijloc o lăţime de numai doisprezece kilometri. Asta înseamnă că graniţa viitorului stat palestinian va începe la circa şapte kilometri de singurul nostru aeroport internaţional. Palestina va fi la mai puţin de douăzeci de kilometri de mai bine de jumătate dintre evreii israelieni. Ierusalimul va fi pe graniţă. Nu este o hotărâre uşor de luat pentru israelieni, şi totuşi trebuie să o ia. La rândul lor, palestinienii vor trebui să sacrifice părţi care erau ale lor înainte de 1948, lucru dureros. Adio Haifa, adio Jaffa, adio Beersheba şi multe alte oraşe şi sate care erau arăbeşti, dar nu mai fac şi nu vor mai face nicicând parte din Palestina. O să doară al naibii de tare. Prin urmare, dacă aveţi o fărâmă de simpatie de oferit, acum este momentul să o daţi celor doi pacienţi. Nu mai trebuie să alegeţi între poziţia pro-Israel sau pro-Palestina. Trebuie să fiţi pro-pace.

Plăceri secrete

Doamnelor şi domnilor,

Una e să hăituieşti o mână de rebeli prin munţii din Afganistan sau pe ulicioarele din Gaza şi Bagdad. şi cu totul alta e să opreşti şi să vindeci fanatismul. Nu mă pricep la hăituire, dar iată câteva idei despre natura fanatismului şi despre cum poate fi îmblânzit, dacă nu chiar vindecat. În cazul atacului din 11 septembrie asupra Americii nu era vorba doar despre sărăcie şi bogăţie. Dar astă-seară nu sunt aici ca să vorbesc despre război şi pace, despre pace şi iubire, despre iubire şi duşmănie – despre toate astea sper să discutăm săptămâna viitoare, în altă seară, sau poate în mai multe seri. Astăzi am să vă vorbesc despre scrisul meu. Un scriitor care vorbeşte despre propriul scris comite un incest. Acum mulţi ani am scris o carte pentru copii, intitulată *Soumchi*; foarte intimă, scrisă la persoana întâi, şi în care dezvăluiam câte ceva din copilăria mea. Într-o bună zi, cineva care îmi lua un interviu mi-a zis: „Domnule Oz, ne puteţi povesti cu cuvintele dumneavoastră subiectul cărţii?“ Aşadar, în esenţă, iată problema mea astă-seară, să vă spun cu propriile cuvinte cum stă treaba cu scrisul meu. Vă spun ce nu am să fac: n-am să analizez, n-am să încerc să-i înving pe experţi pe terenul lor şi nici măcar n-am să încerc să vă spun cât de bun sunt ca scriitor. În schimb, am să vă povestesc câte ceva despre felul în care am ajuns scriitor, despre cum scriu, cum şterg, despre unele dintre nemulţumirile şi bucuriile mele. şti ca este un lucru foarte obişnuit, mai ales în Germania, în tradiţia germană, să vorbeşti despre chinurile şi frământările legate de scris. Ba chiar cunosc cuvântul *Schmertz*[****] din acest context. Acum vreau să vă vorbesc despre bucuria pe care o aduce. Sau despre unele dintre bucurii.

**** Durere, supărare, mâhnire (germ.). (N. tr.)

Îmi place să mă pierd în digresiuni, aşa încât în expunerea mea o să apară multe. Iat-o chiar acum pe prima. Că veni vorba despre bucurie: pe la vreo doisprezece ani mergeam la un seminar pentru băieţi, foarte puritan, extrem de victorian – dacă nu punem la socoteală faptul că habar n-aveau cine a fost Victoria. Într-o zi, asistenta medicală a şcolii, cea mai cumsecade femeie pe care am întâlnit-o în viaţa mea, ne-a adunat pe toţi într-o clasă, vreo treizeci şi cinci de băieţi, sau poate patruzeci. A închis bine ferestrele şi uşa şi, timp de două ore, ne-a dezvăluit toate secretele vieţii. Toate mecanismele, toate dispozitivele secrete, ce anume intră unde, cu surle şi trâmbiţe. şi îmi amintesc cum şedeam cu toţii acolo, atât de palizi şi încremeniţi şi şocaţi, pentru că, după ce a descris toate acele mecanisme teribile, a pomenit şi despre faimoşii monştri ai vieţii sexuale, Al-Qaida şi Hesbollah: sarcina nedorită şi bolile venerice. Aproape că am leşinat cu toţii, şi revăd fărâma de om care eram ieşind din clasă şi spunându-şi „bun, am priceput tehnica, dar de ce ar dori vreodată cineva întreg la minte să se apuce de aşa corvoadă?“. Se pare că asistenta cea cumsecade, care ne-a descris totul, a omis să ne pomenească de zvonul că în chestia asta intră şi oarece plăcere. Poate că nu ştia. Dar de multe ori, când vine vorba despre scris şi aud scriitorii plângându-se de chinurile şi truda creaţiei, îmi aduc aminte de acea asistentă cumsecade. Dragii mei, am devenit scriitor din cauza sărăciei, însingurării şi îngheţatei. Eram singur la părinţi, într-o familie de la limita de jos a clasei mijlocii – de

fapt, o familie destul de nevoiaşă din Ierusalim. Tata era bibliotecar, iar mama dădea din când în când lecţii particulare de istorie şi literatură. Trăiam într-un apartament minuscul, cam ca interiorul unui submarin, înţesat cu cărţi în multe limbi, dar în afară de cărţi nu prea mai era mare lucru pe acolo. Părinţii obişnuiau să se vadă cu prietenii prin cafenele. şi mă cărau după ei, pentru că nu mă aveau decât pe mine şi nu aveau cu cine să mă lase acasă. Îmi spuneau că o să stea la taifas cu prietenii, şi eu trebuie să fiu cuminte, iar dacă sunt cuminte, la sfârşit o să capăt îngheţată. Acuma, trebuie să ştiţi că la Ierusalim, în acea vreme, îngheţata era mai rară decât pacea din Orientul Mijlociu în zilele noastre. Era un zvon, era o legendă; nu aveau parte de ea decât cei foarte norocoşi. Îmi doream cu disperare îngheţata, dar părinţii mei se întindeau la vorbă cu prietenii câte şapte zile şi şapte nopţi în şir, sau cel puţin aşa mi se părea. şi trebuia să fac ceva ca să nu urlu sau să-mi pierd minţile. Aşa că şedeam acolo şi, ca un mic detectiv, urmăream vânzoleala din cafenea – oamenii care veneau, oamenii care plecau… Ca un mic Sherlock Holmes, mă uitam la hainele, la chipurile lor, la gesturile pe care le făceau, le cercetam încălţările, le studiam genţile şi îmi omoram timpul născocind povestioare despre ei. De unde vin, care sunt adevăratele relaţii dintre cele două femei şi bărbatul care şed la masa din colţ; femeile fumează, bărbatul nu, una din ele arată foarte înverşunată, bărbatul vorbeşte foarte puţin, una din femei vorbeşte întruna, cealaltă tace aproape tot timpul. Trebuia să inventez o poveste. Sau asta – un tânăr înalt, ciudat, cu înfăţişare care-ţi dă fiori, şade aproape de uşă, are în faţă un ziar, dar nu-l citeşte. Se uită la uşă, aşteaptă. O oră, două – păi, nu s-ar zice că aşteaptă îngheţata mea, aşteaptă pe cineva. Inventam persoana pe care o aştepta şi de ce anume. şi aşa, am învăţat să-mi alin însingurarea uitându-mă la oameni, presupunând, născocind, uneori prinzând din zbor frânturi de discuţie şi îmbinându-le, ca un securist, bucăţele de informaţii din care să fac o poveste, uneori acuzatoare. Trebuie să vă mărturisesc că şi acum fac asta când trebuie să-mi „omor timpul“ la aeroport, sau în sala de aşteptare la dentist, sau la vreo coadă – în loc să citesc ziare sau să mă scar-pin în cap, îmi las imaginaţia să zburde. Unele dintre născocirile de acum nu mai sunt la fel de inocente ca acelea din copilărie, din zilele îngheţatei, dar continui să-mi imaginez. şi credeţi-mă că e o distracţie folositoare nu numai pentru un romancier, nu numai pentru un scriitor, ci pentru oricare dintre noi. Se întâmplă atâtea lucruri la fiecare colţ de stradă, la fiecare coadă din staţia de autobuz, în fiecare cameră de aşteptare de la clinică, în fiecare cafenea… Într-adevăr, atâţia oameni intră zilnic în câmpul nostru de vedere, şi de cele mai multe ori nu ne interesează, nici măcar nu-i observăm, vedem siluete, nu oameni în carne şi oase. Prin urmare, dacă adoptaţi obiceiul de a privi necunoscuţii şi dacă sunteţi norocoşi, veţi ajunge să scrieţi povestiri, închipuindu-vă cum se poartă unii cu alţii, cum sunt legaţi între ei. Dacă nu, vă alegeţi cu o distracţie pe cinste şi cu o îngheţată la sfârşit; la jocul acesta nimeni nu pierde.

Am devenit scriitor şi pentru că m-am născut într-o familie de refugiaţi cu inimile zdrobite. Toate rudele mele, din partea ambilor părinţi, erau europeni fervenţi. De fapt, erau îndrăgostiţi cu pasiune de Europa. Cunoşteau limbile, istoria, cultura, erau îmbibaţi de Europa. Din nefericire, în acele zile, anii ’30, anii ’20, când au fost siliţi să plece din Europa – mulţi din familia mea au plecat în anii ’20 şi la începutul anilor ’30 –, în acea vreme evreii, ca părinţii mei şi celelalte rude, erau singurii europeni din Europa. Toţi ceilalţi erau pangermanici sau panslavi sau patrioţi portughezi. Tata îmi spunea adesea, în glumă, că în Cehoslovacia sunt trei naţionalităţi: cehii, slovacii şi cehoslovacii, care suntem noi, evreii. În Iugoslavia sunt nouă naţionalităţi, sârbi, croaţi, muntenegreni şi ceilalţi – şi iugoslavi, care suntem noi, evreii. şi, desigur, în Anglia sunt englezii şi galezii şi scoţienii – şi britanicii, care suntem tot noi, evreii. Dar, desigur, dragostea lor pentru

Europa s-a dovedit a fi neîmpărtăşită. Cei norocoşi au fost izgoniţi. Cei făr' de noroc n-au mai ieşit vii din Europa. Cărţile, amintirile, ideile, peisajele, muzica, dorul. Trebuia să le ghicesc nostalgia, pentru că nu voiau să mă împovăreze cu aleanul lor. Nu voiau să mă împovăreze cu relaţia lor de iubire–ură cu Europa. Voiau ca eu să fiu un nou început, mulţi părinţi evrei-israelieni din acea vreme doreau ca odraslele lor să fie un nou început. Ai mei erau lingvişti de primă mână. Tata citea în 16 sau 17 limbi. Vorbea 11 limbi, toate cu un straşnic accent rusesc. Vorbea chiar şi ara-ba cu un straşnic accent rusesc. Mama vorbea 6 sau 7 limbi. De obicei vorbeau între ei în rusă şi polonă. Citeau texte germane, franceze şi engleze, pentru cultură. Cred că visele lor erau în idiş. Dar pe mine m-au învăţat doar o lim-bă – ebraica. Pesemne se temeau că aş putea fi sedus de farmecele ucigătoare ale Europei, că aş merge în Europa şi mi-aş găsi acolo moartea. Acesta a fost fundalul vieţii mele. Ani la rând părinţii mei şi-au spus unul altuia, dar şi mie, că într-o bună zi, poate în timpul vieţii mele – nu credeau că o apucă şi ei –, Ierusalimul va deveni un oraş adevărat. Nu pricepeam în ruptul capului ce vor să zică. Pentru mine, Ierusalimul era cum nu se poate mai adevărat. Era singurul loc adevărat. M-am născut în el. Alte locuri nu erau adevărate. Dar, după mulţi ani, am descoperit ce înţelegeau ai mei prin „oraş adevărat": un oraş adevărat trebuie să fie înconjurat de o pădure deasă şi traversat de un râu, cu poduri. Aşa că nădăjduiau că, într-un fel sau altul, cu timpul, avea să se întâmple asta şi la Ierusalim: pădure, râu, poduri. În spatele ideii stă o poveste sfâşietoare. Iată ironia ei: când tata era tânăr, în Lituania – era din Rusia, şi familia lui fugise în Lituania, care în acea vreme aparţinea Poloniei –, ai lui au avut norocul să fie alungaţi şi, după multe peripeţii, au ajuns în Palestina Britanică, la începutul anilor '30. În acea vreme, zidurile Europei erau pline de lozinci: „Evreilor, căraţi-vă în Palestina!" Când a călătorit din nou prin Europa, după multe
decenii, a găsit-o plină de graffiti: „Evreilor, căraţi-vă din Palestina!"

şi atunci, care e locul nostru adevărat? Poate că nu avem nici unul. Nu există un răspuns simplu, laie ori bălaie, la această întrebare, şi la nici una. Am crescut pe un fond de ambivalenţă, ambiguitate, emoţii amestecate, relaţii de iubire–ură şi iubire neîmpărtăşită. Iar cartierul era plin de aşa-zişi reformatori ai lumii, idealişti, ideologi, fiecare cu propria formulă pentru mântuire imediată. Fiecare era mare orator, nimeni nu asculta pe nimeni. Erau pe acolo o grămadă de tolstoieni – cei care credeau în filozofia lui Tolstoi – şi unii dintre ei chiar arătau şi se îmbrăcau ca Tolstoi. Purtau barba aceea albă şi se încingeau cu o funie peste un soi de halat rusesc şi arătau mai tolstoieni decât Tolstoi însuşi. Când am văzut prima dată portretul lui Tolstoi, pe ultima copertă a unui roman, am fost convins că e din cartierul nostru. Păi, nu-l văzusem de nu ştiu câte ori? şi nu numai pe el, ci şi familia, fraţii? E de-ai noştri. Aşadar, erau tolstoieni, dar mulţi dintre ei erau tolstoieni care ieşeau direct dintr-o nuvelă de Dostoievski, pentru că aveau mintea şi sufletul tare chinuite – pline de contradicţii, furie, conflicte. şi totuşi, acei tolstoieni dostoievskieni aparţineau, de fapt, unei povestiri de Cehov. Adevăratul spirit al cartierului nu ţinea nici de Tolstoi, nici de Dostoievski – ţinea de Cehov. Dorul după locuri îndepărtate. Undeva, dincolo de zare, era Moscova preaiubită. Moscova, Moscova. Dar această „Moscovă", care ar fi putut fi Berlin, Viena, Paris, Varşovia sau mai ştiu eu care –, această „Moscovă de dincolo de zare" nu i-a vrut pe evrei. Dorea ca ei să dispară din faţa ochilor şi din minte şi, în unele cazuri, chiar şi de pe pământ. Nu-şi puteau permite nici măcar să-şi mărturisească iubirea faţă de culturile pe care le părăsiseră.

Mai exista şi un conflict zilnic: în copilăria mea, Ierusalimul era un oraş amestecat. Existau cartiere arăbeşti, evreieşti, nemţeşti şi armeneşti, şi o colonie americană, şi una grecească – era unul dintre cele mai cosmopolite orăşele din lume. De fapt, era mai

degrabă un ciorchine de cartiere decât un oraş. şi între cartiere întâlneai fie un câmp, fie terenuri necultivate. şi cei din fiecare cartier se rugau altfel, vorbeau altă limbă şi se îmbrăcau altfel. şi, da, comunicau cu ceilalţi. În viaţa de zi cu zi din anii ’40 erau tensiuni, dar nu era violenţă. Cumva, fiecare nutrea convingerea că ceilalţi nu sunt decât
fundalul. Ceea ce aveau cu toţii în comun era ardoarea mesianică secretă. Fiecare credea că reprezintă adevărata moştenire a Ierusalimului, adevărata religie, adevărata credinţă. Fiecare credea că aparţine cu adevărat Ierusalimului, în vreme ce toţi ceilalţi sunt o simplă prezenţă tolerabilă de pe fundal. Ba mai mult, fiecare credea că Ierusalimul îi aparţine de-a binelea. şi, desigur, la Ierusalim frenezia religioasă, tensiunile între credinţe erau atât de intense, încât nu prea aveai de ales: fie o luai razna, fie te căptuşeai cu un solid simţ al umorului. Trebuia să-ţi dezvolţi un simţ al relativismului. Să pricepi că, sigur, fiecare are o versiune, dar a nimănui nu este mai valabilă sau mai convingătoare decât a celui de lângă el.

Amintesc aici o poveste veche, în care unul dintre personaje, din Ierusalim, evident, de unde altundeva, şade într-o cafenea micuţă, şi aproape de el şade un bătrân cu care intră în vorbă. şi iată că bătrânul este Dumnezeu Însuşi. Ei, personajul nostru nu crede imediat acest lucru, dar câteva mici minuni îl conving că stă la masă chiar cu Dumnezeu. şi vrea să-i pună o întrebare foarte importantă, desigur. Zice: „Doamne, spune-mi rogu-Te adevărul-adevărat, cine sunt cei care au credinţa corectă? Romano-catolicii, protestanţii, poate evreii, sau să fie oare musulmanii? A cui credinţă e corectă?“ şi Dumnezeu din poveste zice: „Ca să ţi-o spun pe-a dreaptă, fiule, nu sunt evlavios, n-am fost niciodată, nici măcar nu mă interesează religia“.

Eram foarte mic pe când trăiam sub mandatul britanic, şi primele cuvinte englezeşti pe care am ştiut să le pronunţ, înainte să învăţ engleza la şcoală – primele vorbe în afară de *yes* şi *no* –, au fost „*British, go home!*“, asta strigam toţi puştii evrei din Ierusalim când aruncam cu pietre după patrulele engleze, în „Intifada“ noastră din 1945-1947. Cum să nu-mi fi dezvoltat un simţ al relativismului, un simţ al proporţiilor şi un fel de simţ al ironiei triste, în privinţa felului în care invadatul devine invadator, asupritul devine asupritor, victima de ieri poate foarte uşor să se transforme în călău, în privinţa uşurinţei cu care se inversează rolurile.

Înainte de 1948, în partea de vest a Ierusalimului existau mai multe cartiere arăbeşti. Apoi au venit asediul, hărţuiala, bombardarea Ierusalimului evreiesc de către armata iordaniană şi cea egipteană, tiruri de artilerie şi raiduri aeriene, şi apoi, când s-a sfârşit, nu mai rămăsese nici un arab în cartierele evreieşti. Ca locuitor al Ierusalimului, mi-e foarte limpede cine poartă cea mai mare vină pentru cele petrecute în 1948 – şi cred că guvernele arabe sunt acelea –, dar
nu aceasta contează în primul rând. Ceea ce contează este tragedia însăşi. Indiferent dacă învinovăţim guvernele arabe, sau pe sionişti, sau ambele părţi, dacă îşi împart culpa – rămâne faptul că în 1948 sute de mii de palestinieni şi-au pierdut casele. ştiu că în acel an, în acelaşi război, aproape un milion de evrei orientali, din ţările arabe, şi-au pierdut la rândul lor casele, şi mulţi dintre ei au fost izgoniţi, ajungând în cele din urmă în Israel, adesea în casele care fuseseră ale arabilor palestinieni. Acei evrei refugiaţi – supravieţuitori din Irak, nordul Africii, Egipt, Siria, Yemen – au ajuns în cele din urmă, după trei, sau patru, sau cinci ani petrecuţi în lagăre de refugiaţi, să aibă case şi locuri de muncă, ceea ce nu s-a întâmplat şi cu refugiaţii palestinieni. Aşa încât problema rămâne deschisă şi dureroasă. Ca povestitor, ca romancier, nu pot să nu văd că aceasta nu este o problemă de tipul alb–negru. Nu e o poveste cu băieţi buni şi băieţi răi. Nu este un western, sau un western de-a-ndoaselea. Cu toate acestea aici, în Europa, de cele mai

multe ori dau peste tipi nerăbdători care vor întotdeauna să ştie care sunt „ăia bunii“ şi „ăia răii“ din fiecare poveste, din fiecare conflict, pe cine trebuie să sprijinim şi împotriva cui trebuie să protestăm… Părerea mea, din experienţa dobândită pe parcursul vieţii, este că lupta dintre evreii israelieni şi arabii palestinieni nu e o poveste cu „ăia bunii“ şi „ăia răii“. Este o tragedie: încleştarea dintre dreptate şi dreptate. şi am spus-o de atâtea ori, că m-am pricopsit cu eticheta de „trădător patentat“ din partea multora dintre concetăţenii mei evrei israelieni. Totodată, n-am reuşit niciodată să-i „mulţumesc“ deplin pe prietenii mei arabi, parţial pentru că li se pare că poziţia mea nu e destul de radicală, sau nu e militant propalestiniană sau proarabă. De fapt, mi-e destul de familiară această atmosferă de ambivalenţă.

E mai mult decât justificată întrebarea: pe ce drept sau calificare aparte se bazează un romancier sau un povestitor ca să-şi exprime opiniile? Există vreun lucru anume pe care romancierii sau povestitorii sau scriitorii de orice fel îl ştiu mai bine decât şoferii de taxi, programatorii de calculatoare sau chiar politicienii? Păi, răspunsul simplu este că, vedeţi dumneavoastră, eu vin dintr-o ţară în care toţi discută despre tot, de ce n-aş face-o şi eu? Vin dintr-o ţară în care fiecare şofer de taxi ştie perfect cum să conducă ţara şi planeta, de ce n-aş şti şi eu? Dacă promiteţi că nu-mi interpretaţi rigid vorbele, o să vă spun că Israelul nu e o ţară sau o naţiune. E o colecţie de dispute aprige şi zgomotoase, un nesfârşit seminar stradal. Fiecare argumentează, fiecare ştie mai bine ca oricine. Există un filon de anarhie nu doar în Israel, zic eu, ci în moştenirea culturală evreiască. Nu degeaba evreii n-au avut niciodată papă, şi nici n-ar putea avea. Dacă s-ar găsi cineva care să se proclame papă al evreilor, fiecare s-ar apropia de el şi l-ar bate pe spate, zicând: „Hei, salut, papă, nu mă cunoşti, nu te cunosc, dar bunicul meu făcea afaceri cu unchiul tău pe când eram la Minsk sau la Casablanca, aşa că ţine-ţi gura cinci minute şi lasă-mă să-ţi explic, o dată pentru totdeau-na, ce vrea cu adevărat Dumnezeu de la noi“. Apropo, acest lucru este adânc înrădăcinat în cultura evreiască. De la începutul începuturilor. Evreii au dintotdeauna obiceiul de a se contrazice. Nu întâmplător întotdeauna doi evrei se contrazic pe orice temă – de fapt, e greu să găseşti vreun evreu care e de acord cu sine însuşi, deoarece toţi au mintea şi sufletul pline de contradicţii în privinţa tuturor lucrurilor, toţi sunt dostoievskieni tolstoieni sau invers. şi asta se întâmplă încă din zilele în care evreii de frunte obişnuiau să-l provoace pe Dumnezeu Însuşi, în mod deschis. şi uneori i-au cerut să se înfă-ţişeze la judecată. Poate vă amintiţi cum, în
Sodoma, Avraam, sfântul patriarh Avraam, părintele evreilor şi al arabilor, încearcă să salveze păcătosul oraş Sodoma de mânia Domnului, care vrea să-l distrugă. şi se tocmeşte cu Dumnezeu ca un vânzător isteţ de maşini de ocazie. Cincizeci de drepţi, patruzeci de drepţi, treizeci, douăzeci, poate zece. Când este învins (şi n-ai cum să ieşi învingător dintr-o dispută cu Dumnezeu), ridică ochii la cer şi rosteşte aceste vorbe foarte îndrăzneţe (în ebraică): „…Judecătorul întregului pământ nu va face ce e drept?“ Asta e curată blasfemie, e o cutezanţă fără de măsură, înseamnă să-i spui lui Dumnezeu Însuşi: oi fi tu şefu’ ăl mare, dar nu eşti mai presus de lege. Oi fi tu legiuitorul, dar nu eşti mai presus de lege. Poate că reprezinţi sursa autorităţii, dar tot trebuie să te justifici în faţa unei curţi de justiţie supreme. Justiţia e mai presus de tine – o idee care, probabil, nu poate fi nici măcar concepută în alte religii. şi nu e singurul exemplu. Profeţii se apucau să discute cu Dumnezeu, şi uneori îl acuzau. Povestea mea preferată din Talmud a fost întotdeauna cea despre doi rabini foarte virtuoşi, Rabbi Jehoshua şi Rabbi Tarfon, care, în calitatea lor de judecători, se contrazic pe o anumită interpretare a legii divine, Tora. Discută ei de zor, şi, în cea mai bună tradiţie evreiască, discută zi şi noapte, fără oprire, nu mănâncă, nu dorm, o ţin tot aşa. După şapte zile şi şapte nopţi, Dumnezeu Însuşi se milostiveşte de ei, îşi dă

seama că o să moară tot discutând astfel. Aşa că intervine, şi se aude din tării o voce, *Bat Kol*[*****], spunând: „Rabbi Jehoshua are dreptate, Rabbi Tarfon se înşală, duceţi-vă la culcare“. („Duceţi-vă la culcare“ nu e în text, dar e în context.) şi totuşi, acesta nu este sfârşitul poveştii. Învinsul, Rabbi Tarfon, ridică ochii la cer şi zice: „Doamne Atotputernic, ai dat Tora oamenilor, fă bine şi nu te băga în discuţia asta“. şi nici un trăsnet n-a venit din ceruri să-l izbească, n-a căzut pe el ploaie de pucioasă! De fapt, după ceea ce îmi închipui că a fost o clipă de şovăială uluită, Dumnezeu zice: „…Fiii mei m-au învins“. şi El se retrage, dacă putem spune aşa, cu divina Lui coadă între divinele Lui picioare, şi cei doi rabini continuă să se contrazică. Această tradiţie, acest filon de anarhism, de contrazicere, este crucea civilizaţiei noastre, şi iaca, mie îmi place. Chiar şi când mă scoate din minţi, chiar şi când se întoarce împotriva mea, uite că-mi place. Aşadar, de ce n-aş face-o şi eu?

***** Vocea divină (ebr.). (N. tr.)

Mai fac o digresiune, cu o istorioară: am fost înrolat ca ofiţer cu rang mic într-o unitate de tancuri din armata israeliană, pe frontul egiptean, în ’67, în Războiul de şase Zile. Eram rezervist, aveam aproape 30 de ani, şi toţi de acolo lucram în diferite domenii, nu mai eram soldaţi tineri. Dar ne găseam într-o unitate de tancuri şi, în ultima noapte dinaintea bătăliei, şedeam la un foc de tabără şi ne dădeam cu părerea despre ce va mai fi. La un moment dat s-a arătat generalul. Generalul Tal era comandantul suprem pe frontul de sud în războiul din ’67. Era linişte, şi generalul Tal s-a apucat să ne împărtăşească ideile lui despre bătălia care urma. După vreo patru fraze a fost întrerupt de un caporal mai în vârstă, ochelarist şi rotofei, care a spus, foarte politicos: „Scuzaţi-mă, domnule general, aţi citit vreoată *Război şi pace*, al lui Tolstoi?“ Generalul a zis: „Sigur că da, ce mai întrebare, l-am citit de mai multe ori“. „şi vă daţi seama, domnule general, că sunteţi pe cale să repetaţi eroarea de concepţie pe care, după părerea lui Tolstoi, au făcut-o ruşii în bătălia de la Borodino?“ Cât ai bate din palme, tot plutonul se pornise să discute cu îndârjire şi zbierete despre Tolstoi, strategie, literatură, traducere, despre toate cele. Toţi răcneau cât îi ţineau plămânii, toţi îşi ziceau între ei „idiot“, inclusiv generalul şi caporalul. Până la urmă s-a dovedit că acel caporal era profesor de literatură rusă la Universitatea din Tel Aviv, însă generalul avea un grad superior în filozofie la Universitatea din Ierusalim. Aşadar, de ce n-aş face-o şi eu? Israelienii discută, discut şi eu. şi totuşi, mă trezesc în fiecare dimineaţă, mă preumblu un pic prin deşert, îmi fac o cafea, mă aşez la birou şi încep să mă întreb: „Cum m-aş simţi dacă aş fi ea? Ce-aş face dacă aş fi în pielea lui?“ – lucrul pe care trebuie să-l faci dacă vrei să scrii cel mai simplu dialog: trebuie să-ţi împarţi între personaje nu numai devotamentul, ci chiar şi trăirile cele mai profunde. Cred că îl parafrazez pe
D. H. Lawrence, care spunea cândva că pentru a scrie un roman trebuie să fii în stare să-ţi asumi cu aceeaşi convingere şi impetuozitate şi empatie cam o jumătate de duzină de sentimente şi păreri diferite, care se înfruntă şi se contrazic. Prin urmare, poate că sunt un pic mai bine echipat decât alţii ca să înţeleg, din punctul meu de vedere evreiesc-israelian, cum e să fii un palestinian exilat, cum te simţi ca arab palestinian a cărui patrie a fost ocupată de „străini de pe altă planetă“. Cum e când eşti colonist israelian în Cisiordania. Da, uneori intru în pielea acelor ultraortodocşi – sau, cel puţin, mă străduiesc să o fac. Presupun că asta îmi dă dreptul să înalţ vocea şi să critic. şi, împreună cu vreo două duzini (cam pe acolo) de alţi israelieni, în majoritate romancieri şi poeţi, o mână de oameni, încă

din 1967, cu mult înainte de apariţia Mişcării „Pace Acum“, la câteva săptămâni după spectaculoasa victorie a Israelului în Războiul de şase Zile din 1967, am început să susţinem soluţia bistatală, Palestina învecinată cu Israelul, lucru care în acele zile de euforie naţională din Israel era considerat nu numai trădare, dar şi tâmpenie crasă. În acea vreme eram atât de puţini, încât aproape că puteam desfăşura adunările membrilor Mişcării „Pace Acum“ din toată ţara, puteam ţine un congres naţional în cabina unui telefon public. Însă, când privesc înapoi către acele zile, îmi dau seama că adoptasem o asemenea poziţie nu pentru că aş fi dispus de o înţelegere excepţională a isto-riei sau aş fi cunoscut argumentele arabe sau ideologia palestiniană. Probabil că era vorba despre obişnuinţa mea „profesională“ de a mă pune în locul – sau în pielea – altora. Asta nu înseamnă că le găsesc întotdeauna justificări celorlalţi, dar am capacitatea de a înţelege punctul de vedere al altora.

Mereu această dilemă fără sfârşit: ce faci când se întâmplă să locuieşti uşă în uşă cu suferinţa, nedreptatea, asuprirea, violenţa, demagogia, şovinismul, fundamentalismul religios şi fanatismul, cum procedezi? Cum îţi foloseşti cuvântul, presupunând că ai un cuvânt de spus, că ai un instrument de scris şi îl poţi folosi? Ar fi corect să zici „iată, se varsă sânge la doi paşi de casa mea, nu e vremea pentru poveşti de dragoste, nu e momentul povestirilor erudite, subtile, complexe, experimentale, e momentul să lupţi cu nedreptatea“? Da, fac asta din când în când, şi întotdeauna simt că mi-am trădat un pic arta, fineţea ambivalenţei şi a nuanţării. În acelaşi timp, dacă stau acasă şi mă lupt cu diferitele alternative sintactice ale unei fraze, sau cu problemele dialectale ale unui dialog, sau chiar cu relaţia melodică-muzicală dintre două fraze din roman, apare adesea o voce mică în mine care mă face trădător: „Cum te rabdă inima? Sunt omorâţi oameni la douăzeci de kilometri, la cincisprezece kilometri de locul în care stai şi scrii – cum te rabdă inima?“ Ce poţi face într-o astfel de situaţie? Oricum o iei, eşti trădător. Orice ai face, fie îţi trădezi arta, fie îţi trădezi simţul datoriei civice. Ei bine, răspunsul meu la această întrebare este cel pe care îl dau pentru multe lucruri: fac un compromis. Cred cu tărie în compromis. ştiu că acest cuvânt are o reputaţie oribilă în cercurile idealiste din Europa, mai ales printre tineri. Compromisul este considerat lipsa integrităţii, lipsa coloanei vertebrale, lipsa consecvenţei, lipsa onestităţii. Compromisul e scârbos, compromisul e necinstit.

Nu şi în vocabularul meu. În lumea mea, cuvântul „compromis“ este sinonim cu „viaţă“. şi acolo unde este viaţă, sunt şi compromisuri. Opusul compromisului nu este integritatea, opusul compromisului nu este idealismul, opusul compromisului nu este hotărârea sau devotamentul. Opusul compromisului este fanatismul şi este moartea. Sunt însurat de patruzeci şi doi de ani cu aceeaşi femeie, ştiu câte ceva despre compromisuri, zău aşa. şi permiteţi-mi să adaug imediat că atunci când spun compromis nu înţeleg prin asta capitulare, nu înţeleg prin asta să-i oferi şi celălalt obraz rivalului sau duşmanului sau partenerului de viaţă, ci să încerci să-i ieşi în întâmpinare până la jumătatea drumului. şi nu există compromisuri fericite: un compromis fericit e o contradicţie. Un oximoron. Aşa că fac un compromis şi când scriu: ori de câte ori constat că sunt sută la sută de acord cu mine în vreo privinţă, nu scriu o povestire, scriu un articol furios, în care le spun celor de la conducerea ţării noastre ce să facă, uneori spunându-le unde să se ducă, grămadă, şi anume la dracu’. Cine ştie din ce motiv, ei nu mă ascultă niciodată. Cu toate că le-am spus răspicat de nenumărate ori să se ducă la dracu’, sunt încă aici. Dar în acele cazuri, şi ele sunt foarte dese, în care aud în mine mai mult de o părere într-o anumită privinţă, când pot desluşi mai mult de un punct de vedere, uneori mai mult de două puncte de vedere, când aud în mine o mică dispută, atunci ştiu că am rămas, în sfârşit, însărcinat cu o povestire. şi

când spun „însărcinat“ cu o povestire sau un roman, trebuie să adaug imediat că, cel puţin în cazul meu, au fost mai multe avorturi decât naşteri. Aşa că fac compromisuri, scriu articole, scriu povestiri, şi nu le amestec niciodată. N-am scris niciodată o povestire sau un roman doar pentru a transmite un mesaj politic direct, cum ar fi „opriţi implantarea de colonişti în teritoriile ocupate“ sau
„recunoaşteţi dreptul palestinienilor asupra Ierusalimului de Est“. Nu scriu niciodată un roman, un roman alegoric, ca să le spun concetăţenilor mei sau celor de la conducerea ţării să facă un lucru sau altul. Asta intră în articolele mele. Dacă există în romanele mele un mesaj metapolitic, este întotdeauna, într-un fel sau altul, despre compromis, un compromis dureros, şi despre nevoia de a alege viaţa, nu moartea, imperfecţiunea vieţii şi nu perfecţiunea morţii glorioase. Acesta este compromisul meu, unul dintre multele mele compromisuri. În aşa măsură, încât am două unelte de scris pe birou, două pixuri foarte simple, foarte ieftine. Cărora trebuie să le schimb rezerva o dată la două săptămâni, dar am întotdeauna două, unul negru, celălalt albastru. Ca nu cumva să uit că atunci când scriu un eseu politic este altceva decât când scriu o povestire. şi nu amestec lucrurile. În Israel, oamenii nu citesc doar articole şi manifeste, ci şi romane. Citesc de parcă ar avea o obsesie. Conform statisticilor UNESCO, israelienii citesc mai mult decât oricare altă naţiune de sub soare, cu excepţia islandezilor – care, oricum, nu sunt sub soare. Dar, spre deosebire de oamenii din Europa, spre deosebire de oamenii din Germania, spre deosebire de oamenii din Islanda, israelienii nu citesc romane ca să se delecteze cu ele. Nu citesc literatură ca să se destindă sau să-şi lărgească orizontul. Nici vorbă, citesc ca să se înfurie! Citesc ca să contrazică! Citesc ca să caute pricină autorului, sau personajelor, sau tuturor. În aşa măsură, încât un editor cinic din Israel mi-a spus cândva că, probabil, romanele mele şi ale confraţilor mei se vând atât de bine în Israel pentru că unii cumpără câte zece exemplare din aceeaşi carte ca să le nimicească pe toate. şoferii de taxi se iau la harţă adesea cu mine sau, prin intermediul meu, cu personajele din cărţile mele. Nu numai că îmi spun că o carte ar fi trebuit să se sfârşească altfel, sau alta ar fi trebuit să fie scrisă altfel, sau alta să nu fie scrisă deloc. Dar mai vor şi să le spun personajelor, din partea lor, că au păreri periculoase, sau că ideile lor sunt trădătoare, sau că nici măcar nu ştiu prin ce a trecut neamul evreiesc, sau că nu-i cunosc pe arabi – „Spuneţi-le din partea mea, eu îi cunosc pe arabi, vin dintr-o ţară arabă“. Iată ce mesaje trebuie să transmit personajelor din partea taximetriştilor, şi nu sunt singurele. ştiţi, Israelul e o ţară ciudată. La noi e ceva foarte obişnuit ca prim-ministrul să invite un poet, un romancier sau un dramaturg să petreacă o seară în doi, în discuţii de la suflet la suflet. şi capeţi un ceai sau o tărie, în funcţie de cine eşti, şi de cine e prim-ministrul, şi prim-ministrul îţi spune – mie mi s-a întâmplat de mai multe ori – „Ei bine, Amos, ia zi-mi şi mie ce nu merge bine în ţară? şi unde o să ajungem?“. şi cade pe spate când aude răspunsurile mele sau ale confraţilor mei. Admiră fiecare cuvinţel, şi apoi ne ignoră total. Dar hai să fim realişti – nici măcar profeţii, la vremea lor, n-au reuşit prea tare să schimbe mintea şi inima cârmuitorilor şi regilor, sau ale poporului. N-ar fi realistă nădejdea ca vreun confrate de-ai mei sau eu, generaţia actuală de scriitori din Israel, să avem mai mult succes decât profeţii în treaba cu schimbarea minţii şi inimii cârmuitorului şi poporului.

N-am ajuns scriitor cât ai zice peşte. Desigur, întotdeauna am scris povestioare şi fragmente de roman. Dar când m-am dus să locuiesc într-un kibbutz a trebuit să muncesc pe câmpurile de bumbac la fel ca toată lumea, iar faptul că eu scriam povestiri sau poezii nu impresiona pe nimeni. De fapt, era un handicap. Scriitorii nu sunt adevăraţi oameni ai pământului. Intelectualii ăştia, hm, da, bravo lor, dar au ei habar ce înseamnă munca fizică şi viaţa egalitaristă? Aşa că doar atunci când mi-au fost publicate în reviste două sau trei

povestiri mi-am adunat curajul ca să mă înfăţişez comitetului de conducere al kibbutzului şi să solicit o zi liberă pe săptămână, pentru scris. A urmat o dezbatere, o dezbatere serioasă, cu argumente puternice de ambele părţi. Unii au zis: „Uite, omul are o puternică înclinaţie artistică, scrie, publică, trebuie să-i acordăm nişte timp pentru sine“. Alţii au zis: „Ba nu, nu-i aşa de simplu. Într-o societate socialistă nimeni nu-şi poate zice artist. şi nu comitetul are căderea să hotărască cine este cu adevărat artist şi cine nu. Ce-ar fi dacă, până la urmă, toţi s-ar trezi că sunt artişti? Cine ar mai munci la câmp?“ După o lungă deliberare, chestiunea a fost supusă la vot, şi au hotărât să-mi acorde o zi scutită de muncă fizică, pentru scris – cu condiţia să mă angajez să muncesc de două ori mai mult în restul zilelor. Apoi am publicat un roman, încă unul, am mai cerut o zi, până am ajuns să am trei zile pentru scris. Era o anexare pas cu pas, nu a teritoriului, ci a timpului. Sfârşitul amuzant al poveştii este că, atunci când romanele mele au devenit o sursă de venituri pentru comunitatea kibbutzului, trezorierul m-a abordat cu mare prudenţă, spunând: „Uite ce e, acum, când cărţile tale aduc o grămadă de bani, ce crezi, dacă ţi-am da doi membri în vârstă ai kibbutzului, care nu mai pot munci la câmp, care stau prost cu sănătatea, să-ţi dea o mână de ajutor, crezi că ar putea creşte un pic producţia?“ I-am zis: „Ascultă, asta e cu adevărat o muncă de interior, nu afară, în bătaia soarelui. Poţi să pui la treabă trei vârstnici, iar pe mine mă trimiţi să mulg vacile“.

Încep să scriu în fiecare dimineaţă, înainte de ora 6. Câteodată şed în biroul meu câteva ore şi produc o pagină, uneori doar două–trei fraze, uneori absolut nimic. Nu pot nici măcar să citesc ziarul în fiecare dimineaţă în drum spre serviciu, pentru că biroul e chiar sub dormitor, câteva trepte şi am ajuns. Dar nu mai sunt furios pe mine când nu produc ceva. Au fost zile în care mă uram pentru că nu fac altceva decât să şed acolo, fără să produc nimic. Mai ales când locuiam încă în kibbutz, şi şedeam toată dimineaţa, scriind vreo trei rânduri şi ştergând vreo patru, aşa că eram în deficit faţă de ziua de dinainte. şi apoi mergeam la cantină şi mi-era ruşine să mănânc. Erau acolo oameni care araseră pogoane întregi, sau care mulseseră sute de vaci, sau care construiseră un perete, şi îşi mâncau prânzul – iar eu scrisesem patru rânduri şi ştersesem cinci, cum de nu-mi crăpa obrazul
de ruşine să mănânc? Dar, cu timpul, m-am obişnuit cu punctul de vedere al unui prăvăliaş: treaba mea este să merg acolo în fiecare dimineaţă, să deschid dugheana şi să aştept cumpărătorii. şi să nu fac altceva. Dacă am clienţi, se cheamă că în ziua aceea am succes. Dacă nu, tot îmi fac datoria, prin faptul că şed acolo şi aştept. Iar eu fac mai mult decât să aştept, pentru că şi atunci când nu scriu în mintea mea se petrec lucruri, aşa cum se petreceau pe când eram un ţânc care dorea cu disperare îngheţata şi aştepta ca părinţii să-şi termine odată taifa-sul. Privesc, îmi închipui, îmi las fantezia să zboare. Mă pun în pielea altora. Nu v-am vorbit astăzi despre stil, tehnici, teme, parabole – experţii se pricep mult mai bine la ele decât mine. Am vrut în schimb să vă împărtăşesc câteva dintre bucuriile experienţei de povestitor „din rărunchi“. De unde vine de fapt nevoia de a povesti, şi cum rămâne vie, chiar şi în cele mai grele momente, chiar şi în clipele de suferinţă, nedreptate, tragedie, pierdere şi înfrângere. Cât de veche este această nevoie de a povesti. Cred că o are orice om, nu numai scriitorii – nevoia de a spune o poveste, de a-şi închipui cum e altcineva, de a se pune în pielea altcuiva nu este, de fapt, doar o experienţă etică, doar o mare lecţie de smerenie, doar o bună călăuză în politică, ci, la urma urmei (să nu mă pârâţi asistentei de la şcoala mea), este şi o imensă plăcere.

Vă mulţumesc tuturor pentru răbdare şi îngăduinţă.

Ordinul Linguriþei
Interviu cu Amos Oz******

****** Interviul a fost luat prin telefon în septembrie 2005 de Brigitta van Rheinberg, de la Princeton University Press.

BvR: Eseurile care alcătuiesc această carte au fost prezentate sub formă de conferinţe în 2002. De atunci s-au schimbat multe lucruri: moartea lui Arafat, un nou lider palestinian, Abu Mazen, şi, cel mai recent, retragerea din Gaza făcută de Sharon. Credeţi că lucrurile sunt pe drumul cel bun?

Oz: Cred că Israelul a făcut un pas pe drumul cel bun prin retragerea civililor şi a armatei din Gaza. Eu aş fi procedat altfel. Aş fi făcut-o ca primul pas dintr-o reaşezare completă a palestinienilor. Aş fi încercat să ajung la un acord general în privinţa tuturor aspectelor disputate, începând cu Gaza. Dar chiar şi aşa cum a făcut-o Sharon, este un pas pe drumul cel bun.

BvR: Prin urmare, este primul pas pentru rezolvarea a ceea ce aţi numit, în esenţă, „un conflict legat de proprietatea funciară“?

Oz: E un pas, şi trebuie să-l privim în context. Mai e cale lungă înainte şi, cum zice proverbul arab, „Nu poţi aplauda cu o singură mână“. Faceţi-mi un hatâr, încercaţi, şi o să vedeţi că e imposibil. Ar trebui să vedem şi un gest similar din partea palestinienilor, în privinţa strunirii fanaticilor lor, măcar un început de strunire a violenţei.

BvR: În acest context, credeţi că şansele de pace au crescut de când e la conducere Abu Mazen?

Oz: Abu Mazen aduce un nou limbaj, şi acest nou limbaj este, într-adevăr, foarte important. Limbajul lui este mai puţin violent şi conflictual decât al predecesorului. Este secular, pragmatic şi orientat spre pace.

BvR: Credeţi că va reuşi în cele din urmă să impună această viziune, şi palestinienii îl vor urma?

Oz: Aceasta este întrebarea de căpătâi, şi tare aş mai vrea să-i cunosc răspunsul. Sunt la fel de nerăbdător ca dumneavoastră, şi poate chiar mai nerăbdător, să aflu răspunsul la această întrebare: are el cu adevărat această putere, sau, cu alte cuvinte, care este opinia publică palestiniană? Conform anchetelor sociale din Palestina, în fiecare săptămână apare o majoritate de 60% în favoarea unui compromis pragmatic cu Israelul. şi veţi găsi imaginea în oglindă a acestei reacţii în partea israeliană. şi, de ambele părţi, în fiecare săptămână, sondajele de opinie arată, de asemenea, că tot cam 60% sunt în favoarea unei soluţii bistatale şi a unui compromis pragmatic. Pentru mine, aceasta înseamnă un imens progres. Când mi-am început activitatea în mişcarea israeliană „Pace Acum“, propovăduind soluţia bistatală, acum aproape patruzeci de ani – cum zboară timpul! Era în toi Războiul din Vietnam! –, suporterii soluţiei bistatale din Israel şi din Palestina ar fi putut să-şi ţină adunarea naţională într-o cabină de telefon public. Acesta este un mare pas înainte.

BvR: Deci, chiar vi se pare încurajator, doar văzând cifrele?

Oz: Da, dar chiar dacă ne simţim încurajaţi şi-i încurajăm pe alţii, să nu subestimăm niciodată forţa fanaticilor şi încăpăţânarea lor de a sabota orice compromis pragmatic între

Israel şi Palestina. şi ştiu că fanaticii din ambele părţi îşi ridică reciproc mingea la fileu în jocul acesta.

BvR: Că veni vorba despre fanatici şi marea lor capacitate de a sabota compromisul, ce părere aveţi despre războiul actual din Irak şi despre rolul lui în conflictul israelo-palestinian?

Oz: Dacă înţeleg bine, politica şi filozofia actualului guvern american nu sunt deloc conservatoare. Oamenii aceştia mi se înfăţişează ca reformatori ai lumii, nu conservatori. Vor să instaleze democraţia în Irak şi, poate, în întreaga lume, sub ameninţarea puştii. Asta, zic eu, e lipsă de realism. Nu că aş respinge ameninţarea cu puşca. Nu sunt adeptul lui „Faceţi dragoste, nu război“. N-am fost niciodată. Faţă de palestinieni, poziţia mea a fost întotdeauna „Faceţi pace, nu dragoste“. La urma urmei, opusul războiului nu este dragostea: opusul lui este pacea. Însă pentru a instaura democraţia trebuie să sprijini evoluţia societăţii civile. Fără o societate civilă nu poate fi democraţie. Societatea civilă nu poate evolua sub ameninţarea puştii şi nu poate evolua peste noapte. şi nu poate evolua fără un fel de Plan Marshall. Deznădejdea este cel mai mare inamic al societăţii civile şi, prin urmare, al democraţiei.

BvR: E interesant faptul că menţionaţi Planul Marshall – îi vedeţi pe americani jucând în Orientul Mijlociu un rol asemănător celui jucat cu succes în Europa după cel de-al Doilea Război Mondial?

Oz: Aş dori ca actualul guvern american, şi poate chiar tot poporul american, să fi studiat mai atent propria istorie. Pentru mine, Planul Marshall nu este doar cea mai generoasă iniţiativă şi cea mai generoasă politică din istorie, ci şi cea mai bună investiţie care a fost făcută în toată istoria. Planul Marshall a dus la victoria din Războiul Rece. Nu puştile cu laser şi războiul stelelor, ci Planul Marshall. După părerea mea, comunismul a fost învins de Planul Marshall, chiar dacă a mai fost nevoie să treacă treizeci sau patruzeci de ani până la răsturnarea lui. Harry Truman, nu Ronald Reagan, a fost cel care a câştigat războiul, prin Planul Marshall. Dar care a fost esenţa Planului Marshall? El a însemnat ajutorul Americii la reconstrucţia societăţii civile – o societate distrusă – prin prevenirea sărăciei şi a deznădejdii. Cred că un proiect similar trebuie să fie implementat în zilele noastre în cele mai sărace părţi ale lumii. Nu doar de către America: Europa trebuie să participe şi ea. Japonia, care a beneficiat mai înainte de o formă echivalentă a Planului Marshall, ar trebui să fie unul dintre sponsori. În proporţie redusă, chiar şi Israelul ar trebui să participe, simbolic.

BvR: Pornind de la ceea ce aţi spus acum despre Planul Marshall şi dat fiind că aceste conferinţe au fost prezentate iniţial în faţa publicului european, aveţi ceva anume de comunicat publicului american?

Oz: Păi, tocmai v-am încredinţat modestul meu mesaj. Recitiţi propria istorie şi gândiţi-vă iar la Planul Marshall. Războiul din Irak, războiul cu terorismul, războiul din Afganistan o să coste America aproape la fel de mult ca Planul Marshall. Acuma, nu sugerez ca americanii să se apuce de completat cecuri. În Orientul Mijlociu, cecurile primite ar încuraja corupţia şi ar ajunge rapid în vreun cont dintr-o bancă elveţiană. Ce trebuie este munca direct pe teren: de exemplu, construirea de case pentru sutele de mii de refugiaţi palestinieni care îşi duc viaţa în lagăre de aproape şaizeci de ani. şi nu mă refer acum la problema mai puţin urgentă a celor care se fac vinovaţi de suferinţele refugiaţilor palestinieni. În esenţă, vina se împarte între Israel şi lumea arabă. Dar este un lux discuţia despre cum se împarte vina. Ajutarea refugiaţilor este urgentă, mult mai urgentă decât chestiunea locurilor sfinte. Refugiaţii au nevoie de 100 000 de case şi, probabil, de 200 000 de locuri de muncă. Aceste case trebuie să fie în viitoarea Palestină, în Cisiordania şi

Gaza, nu în Israel; altfel, vor fi două state palestiniene şi nici unul pentru israelieni. Acest proiect nu înseamnă să reconstruieşti în întregime Lumea a Treia; nu este toată Africa. Este aproximativ echivalentul efortului pe care l-ar face Statele Unite pentru a investi în Louisiana. Aceasta, zic eu, este o problemă arzătoare. Prin urmare, iată mesajul meu, şi se adresează în aceeaşi măsură americanilor şi europenilor: când faceţi semn dojenitor cu degetul, indiferent dacă o faceţi către Israel (Să vă fie ruşine! Cum puteţi asupri palestinienii în halul ăsta?) sau către palestinieni şi ceilalţi arabi (Nu vă e ruşine, terorişti afurisiţi?), stilul acesta de directoare de şcoală victoriană nu ţine. Ceea ce ne trebuie, ambelor părţi, este ajutorul concret. Să vă dau un exemplu simplu: toate acele baraje rutiere israeliene din teritoriul ocupat, iritante şi despotice. O mare parte din această problemă ar fi fost rezolvată dacă ţările bogate şi-ar fi adus contribuţia la un fond comun pentru construirea unui tunel – treizeci de mile, mai puţin de treizeci de mile – între Gaza şi Cisiordania. Nu ar mai exista baraje rutiere, iar problema coeziunii teritoriale a Palestinei ar putea fi rezolvată printr-o autostradă cu patru benzi şi o cale ferată între Gaza şi Cisiordania, pe sub teritoriul israelian. Nici măcar nu vorbim aici de miliarde; vorbim despre sume de bani rezonabile. Aceasta ar fi ajutat la rezolvarea problemei. Dojana e pierdere de timp şi creează resentimente atât printre israelieni, cât şi printre palestinieni.

BvR: Ca unul dintre cei mai cunoscuţi scriitori israelieni şi cei mai realişti intelectuali, şi ca persoană care a fost implicată în două dintre războaiele purtate de ţara sa, dar a jucat un rol şi în mişcarea israeliană „Pace Acum“, cum vedeţi rolul dumneavoastră?

Oz: Mă consider un modest doctor de ţară. ştiţi, aceasta este o tradiţie foarte diferită. Atât în tradiţia europeană, cât şi în cea americană, când vedeţi o nedreptate, organizaţi o manifestaţie furibundă împotriva băieţilor răi, semnaţi o petiţie înflăcărată în care vă arătaţi simpatia faţă de băieţii buni şi apoi mergeţi la culcare mulţumiţi. Eu aparţin unei tradiţii foarte diferite. Când văd oameni sângerând, prăvăliţi în drum, ultimul lucru de care îmi pasă în acea clipă este cine a provocat accidentul. Mă întreb ce pot face concret, ca individ. Dacă am ceva pregătire medicală, mă ocup de răni. Dacă nu, aduc apă, dau telefon; încerc să înţeleg. Asta facem noi, cei din Mişcarea „Pace Acum“, de treizeci şi cinci de ani încoace, şi asta fac colegii noştri din Mişcarea Palestiniană pentru Pace. În loc să ne mulţumim să semnăm petiţii (dar semnăm şi petiţii), în loc să ne mulţumim să organizăm manifestaţii (dar organizăm şi manifestaţii, din când în când), ceea ce încercăm să facem în primul rând este crearea contactului direct între oameni. Încercăm să stăm împreună şi să discutăm şi să facem propuneri concrete pentru orice problemă aflată în dispută. Conducătorii nu sunt încă gata să accepte propune-rile înaintate de mişcările pentru pace din Israel şi Palestina, dar noi am pregătit o procedură eficientă pentru toate aceste probleme – refugiaţii, coloniile, locurile sfinte, graniţele, secu-ritatea, economia. Încercăm să le explicăm oamenilor şi să-i facem să înghită acest medicament amar care le stă în gât; nu e un leac plăcut.

BvR: În carte vă descrieţi ca „un mic fanatic intoxicat de propagandă“, care a crescut în Ierusalim. Credeţi că acest climat cu tendinţe de polarizare pe care îl descrieţi, în care aţi trăit în tinereţe, s-a schimbat de ambele părţi?

Oz: Există mecanisme diferite care funcţionează simultan. Pe de o parte, acum ambele părţi sunt mai pragmatice, nu ca rezultat al eforturilor noastre, ci al palmei zdravene primite de la realitate. Ambele părţi au învăţat o lecţie amară din încăierare. Ambele sunt rănite, şi tot sângerează de zeci de ani. În acelaşi timp, fanaticii sunt neobosiţi, şi fanatismul este în creştere nu numai în Orientul Mijlociu, ci în întreaga lume. S-a amplificat fanatismul islamic, s-a amplificat fanatismul evreiesc şi, fără îndoială, s-a amplificat fanatismul creştin, sau fundamentalismul. Eu nu văd nici o diferenţă între cei

care aruncă în aer clinicile din America în care se practică avortul şi cei care au lovit turnurile World Trade Center, în afară de proporţiile acţiunilor. Principiul este acelaşi. Aşadar, trebuie să rămânem vigilenţi, pentru că fanatismul se întăreşte, chiar dacă mulţi oameni doresc compromisul pragmatic. Fanaticii sunt din ce în ce mai entuziaşti şi mai dornici de a sabota compromisul.

BvR: Aţi spus că esenţa conflictului nu ţine de civilizaţie, religie sau cultură; după părerea dumneavoastră, este o străveche luptă între fanatism şi toleranţă, şi o omniprezentă componentă a naturii omeneşti – o genă malignă, dacă vreţi. Credeţi că există şi un aspect aparte al conflictului?

Oz: Cred că am spus-o în eseul despre fanatici: este un conflict între două foste victime ale aceluiaşi tiran. Asta nu uşurează lucrurile, ci le îngreunează. După cum ştim, poate, din experienţa personală, din experienţa familială – unele dintre cele mai acute conflicte apar tocmai între două victime ale aceluiaşi tiran, doi copii ai unui părinte violent. Se uită unul la celălalt şi îl văd pe părintele violent. Chiar aşa stau lucrurile între israelieni şi palestinieni, între israelieni şi ceilalţi arabi. Să nu uităm că atât evreii, cât şi arabii au suferit înfrângeri, umilinţe, discriminări, mari persecuţii şi asuprire din partea civilizaţiei europene. Să nu uităm asta niciodată. Chiar dacă americanilor li se pare că nu au nimic de-a face cu aceste relaţii complicate dintre Europa şi Orientul Mijlociu, trebuie să fie conştienţi de faptele istorice.

BvR: Care credeţi că este rolul jucat de istoria evreilor, având în vedere faptul că a fost descrisă adesea ca o istorie a suferinţei şi a persecuţiei?

Oz: Pentru mine este mai puţin important faptul că evreii au fost victime – ei nu sunt singurul popor din istorie persecutat, după cum ştiţi. Conflictul este între două victime. Ambele părţi şi-au însuşit imaginea despre sine ca victimă, ceea ce implică adesea un anumit grad de mulţumire de sine, nevroză şi nesiguranţă. Acestea apar şi la evrei, şi la arabi. În această privinţă, evreii şi arabii se aseamănă în mod tragic – nesiguranţă, mulţumire de sine, senzaţia de persecuţie veşnică. ştiţi, chiar şi atunci când problema dintre Israel şi Palestina va fi rezolvată, când Israelul şi Palestina vor fi de acord să-şi trimită reciproc ambasadori, stabilind relaţii diplomatice, chiar şi atunci când acest conflict va aparţine trecutului, va rămâne neînţelegerea acută în privinţa celui care a fost victimă şi a celui care a fost călău. şi nici unul din parteneri nu va renunţa la statutul de victimă. Aceasta face parte din comedia umană, şi o putem accepta. La urma urmei, nu e nevoie să fim de acord în privinţa trecutului; trebuie să fim de acord doar în privinţa prezentului şi a viitorului.

BvR: Unele dintre remediile pe care le prescrieţi în carte sunt un solid simţ al umorului, lecturi din Shakespeare şi Kafka, punerea în locul altuia. Nu mă pot abţine să mă întreb dacă unii nu vor considera aceasta un mod de a privi lumea total nerealist şi de un idealism iremediabil.

Oz: Doctorul de ţară care sunt prescrie intrarea în pielea celuilalt şi simţul umorului. Nu ca înlocuitori ai compromisului realist, ci ca o pregătire necesară. Avem nevoie de compromis; avem nevoie de un contract; avem nevoie de o soluţie în domeniul imobiliar; trebuie să împărţim casa în apartamente, într-un duplex. Bunele intenţii şi simţul umorului nu înlocuiesc toate astea, dar creează atmosfera potrivită. Eu cred, de fapt, că este vorba despre mai mult decât conflictul din Orientul Mijlociu. A te pune în locul celuilalt, din punctul meu de vedere, nu ţine doar de estetică. Este în acelaşi timp o obligaţie etică. Într-o familie – nu doar între naţiuni sau între comunităţi –, a te pune în locul celuilalt este o obligaţie morală. Vreau să vă spun un secret (să nu mă citaţi): cred că a te pune în locul celuilalt este şi o mare plăcere. Un răsfăţ tainic şi o mare plăcere. Cred că faptul că ne

punem în locul altuia ne face nu numai vecini mai buni sau soţi mai buni, ne face chiar şi amanţi mai buni.

BvR: şi, în multe feluri, a te pune în locul altuia este, desigur, însăşi esenţa literaturii.

Oz: Tocmai aceasta este legătura între activitatea mea literară şi cea politică. Nu m-am sinchisit niciodată care sunt ăia buni şi care sunt ăia răi. ştiu că unele conflicte sunt între bine şi rău, dar ele mă interesează mai puţin în literatură şi în viaţă. Pe mine mă fascinează întotdeauna, doctor de ţară fiind, conflictul dintre dreptate şi dreptate, conflictele complicate, nu cele simple. În secolul XX, multe dintre conflicte au fost foarte simple. Fascismul, nazismul – şi antinazismul: orice om cumsecade ştia de partea cui este, chiar dacă îl sculai din somn ca să-l întrebi. Colonialismul, decolonizarea, apartheidul, Războiul din Vietnam: dacă erai om cum secade, ştiai pe ce poziţie te afli. Conflictul din Orientul Mijlociu nu este de acest soi. Este încleştarea dureroasă şi tragică dintre dreptate şi dreptate, şi uneori dintre greşeală şi greşeală – foarte des dintre greşeală şi greşeală. Însă tocmai de aceea mă fascinează acest conflict, şi fascinaţia se reflectă şi în activitatea mea literară. Nu scriu niciodată despre băieţii buni şi băieţii răi; scriu despre încleştări din familie, între oameni care au amândoi dreptate, sau amândoi au dreptate parţial.

BvR: Vă pun o ultimă întrebare, foarte amplă, generală: e vreo nădejde ca fanaticii să se lecuiască vreodată?

Oz: Am spus cândva că acesta este un coşmar din care nu ne putem trezi. Nu e un lucru care să dispară de pe faţa pământului, dar îl putem ţine în frâu. Nu-l putem lecui deplin, dar îl putem struni. şi când vorbesc despre umor ca leac pentru fanatism, trebuie să luaţi vorbele mele cu un strop de detaşare. Propun ca toată lumea să le ia cu un strop de detaşare: dacă nu aveţi aşa ceva, înseamnă că nu aveţi umor. Da, cred că umorul este un mare vindecător, dar cum le inoculezi oamenilor umorul, cum îi faci capabili să râdă de ei înşişi – cu alte cuvinte, cum îi faci să se vadă aşa cum îi văd ceilalţi? Ei bine, pe termen foarte lung, cititul romanelor este de mare ajutor, dar nu un leac miraculos. Nu există formule magice cu toptanul pentru nimic. Nu sunt radical, cu toate că în unele cercuri din ţara mea am reputaţia de a fi un radical înverşunat. N-am fost niciodată aşa ceva. Sunt evoluţionist. Viaţa mea, particulară şi publică, m-a învăţat să am mare răbdare cu leacurile. Ai de-a face cu o boală şi cu un pacient cu multe rubedenii. şi uneori pacientul e prost sau refuză să-ţi urmeze prescripţiile. Ca doctor de ţară ce mă aflu, zic mereu „încearcă, mai încearcă o dată“.

Haideţi să încheiem cu povestea mea despre Ordinul Linguriţei. Cred că, atunci când asistaţi la o catastrofă – o explozie, să zicem –, există doar trei opţiuni principale. Prima: să o luaţi la goană cât vă ţin picioarele, iar cei care nu pot fugi n-au decât să ardă. A doua: să-i trimiteţi o scrisoare foarte indignată editorului ziarului dumneavoastră, cerând ca vinovaţii să fie daţi în şuturi afară din serviciu. Sau să organizaţi o manifestaţie. A treia: să aduceţi o găleată cu apă şi să o aruncaţi peste foc, şi dacă nu aveţi găleată să aduceţi un pahar, şi dacă nu aveţi pahar să aduceţi o linguriţă – tot omul are o linguriţă. Da, ştiu că o linguriţă e mică, iar focul e imens, dar suntem milioane de oameni, şi fiecare are o linguriţă. Ei bine, aş vrea să fondez Ordinul Linguriţei. Mi-ar plăcea ca aceia care îmi împărtăşesc atitudinea – nu fuga, nu scrisoarea, ci linguriţa – să poarte întotdeauna la reverul hainei o linguriţă, ca să ştim că suntem în aceeaşi mişcare, în aceeaşi frăţie, în acelaşi ordin, Ordinul Linguriţei. Aceasta este filozofia mea, într-un cuvânt – sau într-o linguriţă, cu voia dumneavoastră.